

VISOŠKA KRONIKA

(Po povesti Ivana Tavčarja dramatisiral Polde Polenec)

N a s t o p a j o

Polikarp Kalan, gospodar na Visokem; Izidor in Jurij, njegova sinova; Lukež, hlapec na Visokem; Šimen, Špela, Franček in Tevže, posli na Visokem; Jeremija Wulffing, gospodar v Davči; Marks in Othinrih, njegova sinova iz prvega zakona; Jeremijeva žena iz drugega zakona; Margareta, njuna hči; mati Jeremije Wulffinga; Marija Schwarzkobler, Pasaverica; Agata Schwarzkobler, njena vnukinja; Mändl, loški glavar; Frueberger, zlatar v Loki; Fruebergerica, njegova žena; Mihol Schwaiffstrigkh, grajski ječar; grajski pisar; Joannes Franciscus, freisinški škof; Pièrre, njegov služabnik; prošt Urh; mestni sodnik; sodnik iz Ljubljane; rabelj; Remp, slikar; Jernač Sifrer, kmet iz Bitnja; Sifrerica, njegova žena; Triller, žitničar v Kašči; Kašper Wohlgemuet, gostilničar v Loki; Prek, mestni pek; Urša Prekova, njegova žena; Bergant, oštir v Loki; Neža Bergantovka, njegova žena; Maruša Štinglovka, mesarica v Loki; strojarjev Valentin, predikant; Ana Renata, plemkinja na Sefertnu; Debeljak, kmet in visoški sosed; Rozala, njegova hči; Hafner, kmet; Metka, njegova hči; Špela Ocèpkóvka, skakalka; grajski hlapci, mestna garda, meščani in meščanke, kmetje in kmetice, kmečki fantje in dekleta, ciganki.

PROLOG

...Zemlja domačá — ni prazna beseda: del je mojega živoljenja, in če se mi vzame zemlja, se mi je vzelo tudi živoljenje. Ko si oglodan do kosti, ko te pòpsod preganjajo, kakor bi se bile gobe razpasle po tvojem telesu, te sprejme domača zemlja z istim obrazom, kot te je sprejela nekdanj, ko so te še v zibel polagali. Nisi doživel pomladi, da bi te ne bilo objemalo njeno cvetje, in ne jeseni, da bi ti ne bila sipala svojih sadov. Mogoče, da je težko umreti — moja vera to ni! — ali toliko zapišem, da bi rajši umrl sredi domače doline bodisi od gladu, nego na zlatem stolu nemškega cesarja, kjer bi imel vsega na kupe! ...

Ivan Tavčar

Rodil sem se v Gospodovem letu 1664 na dan sv. Izidorja, in sicer ravno tu na Visokem. Oče mi je bil Polikarp Khallan, tudi Khallain, lastnik dveh kmetij na Visokem, mati pa mi je bila Barbara Khallanin, tudi Khallainin, rojena na Suhi kot druga hči ondotnega kmetovalca Volfa Wulffinga.

Bil je Polikarp Khallan trd, temen in brezsrčen gospodar, kateremu ni nikdar posijalo sonce v dušo. Čez vse mere je delal grdo s svojo zakonsko ženo, katera mu je rodila mene in pet let mlajšega brata Jurija.

Ko sem se začel zavedati življenja, je bil oče že petdeset let star. Prej kot slej mi je bil hud zapovednik. Tako so pretekla leta. V tem času sem opazil, da sem si polagoma pridobival zaupanje očeta in njegovo zadovoljstvo.

Štelo se je leto 1690.

Neko nedeljsko popoldne, ko je hiša in družina počivala, sva bila s starim hlapcem Lukežem na kraju, kateremu pravimo Osojnik in ki leži pod gozdom nad Visokim. Tu naju je dobil oče. Poklical me je in začela sva razgovor, ki je bil tako odločilen za vse moje življenje...

Kar sedaj zapišem, bodi zapisano v ta namen, da vedo tisti, ki bodo za nami živeli, da se je njihovim prednikom prehuda godila in da niso živeli v takih dobrih časih, kakor bodo oni živeli!

PRVA SLIKA

Sleme nad Visokim. Špela in dve ciganki, Pasaverica. Špela pleše, odmetuje obleko in pri vsakem kosu vprašuje.

ŠPELA: Čigava je ta obleka?

CIGANKI: Našega ljubega Jezusa. *(Odmetuje vse do spodnjega krila in pleše. Izidor in Lukež vstopita nedeljsko opravljena. Ciganka položi prst na usta, naj molčita.)*

IZIDOR: Greva, Lukež.

LUKEŽ: Pst! Skakalka Špela.

IZIDOR: Jaz grem. Bog mi odpusti greh, ta ženska se bo slekla! *(Špela se na pol slečena zgrudi na tla.)* Lukež!

LUKEŽ: Beži! Beži! Ocepkovka je tega vajena. V svojih mladih letih sem bil tudi jaz skakalec in takrat smo se pri plesu dostikrat do golega slekli. *(Zapazi Pasaverico, ki je teh prizorov že vajena in brklja po svojem košu.)* Ohtano, stara Pasaverica! Glej no, da še živiš! *(Ji da roko.)* Delaš dobre kupčije?

PASAVERICA *(vzdihuje)*: Kupčije?! Ljuba duša, kje naj bi jaz jemala dobre kupčije! Poje mi že petinsedemdeset! Kaj pa misliš? Pasaverica ni več trdna, Pasaverica že komaj leze!

LUKEŽ: Ali tistega mazila boš pa še vendar kaj imela v košu?

PASAVERICA *(slabe volje)*: Kje čem vzeti mazila? Ko je bila nemška vojska, ko je gospod Tilly kosil na travniku človeška življenja, tiste dni se je dobilo človeške masti, ker so bili mrličji cenejši od hrušk v jeseni. Ljuba duša, kje pa naj jo danes dobim? Za kupčevalce z mazili so slabi časi. — Bog se nas usmili!

LUKEŽ: Ej, nekaj že še nosiš s sabo.

PASAVERICA: Vse skupaj, kar nosim s sabo, ni skoraj nič vredno in malokdo kaj takega kupi. Tukaj imam nekaj res lepih podob, katere mi je

blagoslovil sam škof v Passavu. Pa vse to ne gre po vaših dolinah. Verjemi mi, da dostikrat nimam niti vinarja denarja. Tudi danes ga nimam. (*Se ozre po cigankah, nato pristopi k Izidorju.*) Zate bi morda nekaj imela. Če prav sodim, si Visoški. Tam je denar. (*Skrionostno.*) Spovedni listki so. Ponarejeni so, ali oddajo se lahko, če jih pomešaš z onimi, katere oddajaš za družino. Povem ti, da se prav radi kupujejo, ker je le sitno, če moraš letati okrog spovednice. Kupiš? Niso predragi.

IZIDOR (*zelo ogorčen*): Proč od mene, hudičeva skušnjava! Na Visokem nismo luterani.

PASAVERICA (*se zasmije*): Ha, ha! Oče je bil boljši kupec. (*Odide k spojemu košu. Medtem ciganki otipavata Ocepkovko, da bi jo okradli.*)

LUKEŽ: Pasaverica! Nekdaj si s platno kupčevala!

PASAVERICA: Ej, saj kupčujem še! Od tega živim sebe in vnukinjo, siroto, ki mi je edina tolažba v starosti. Pa nisem tako nespametna, da bi nosila platno po gorah ali še celo denar, s katerim ga plačujem. Pasaverica je poštena in Pasaverico pozna vse pogorje. Vsa moja trgovina gre skozi roke Jeroma Oblaka iz Žirov. Kar sem kupila, prineso ljudje v Loko, kadar pride Oblak tja s svojim tovorom. Ta prevzame in plača. Oj ne, nisem taka kravica, da bi denar po gozdovih s sabo vlačila. (*Namigne na ciganki, si počasi oprta koš in odide.*) Pozdravljeni!

LUKEŽ: Srečno pot in dobro kupčijo, mati!

ŠPELA (*se prebudi*).

CIGANKA (*ji da piti vode*): Kaj je bilo?

ŠPELA (*jezno vzdihne*): Kaj naj bi bilo? Nič ni bilo! Noge me bole in hudo žejo imam — to je vse. O ja, hov, hov! Boga ni več z nami, Bog nas je zapustil in obljubljeni dežela je ostala za nami! (*Med govorjenjem se oblači.*) Nekdaj, ko si skakala, ko si plesala, da so ti kosti pokale, in ko nisi na drugega mislila kot na ljubega Jezusa, se ti je, če si od plesa omedlela in obležala na zemlji, ljubi ta Jezus vselej prikazal. Sedel je na zlatih oblakih in okrog njega so sedeli srebrni angelci. Gospod pa mi je govoril: »Tukaj mora stati moj tempelj.« In kako smo jim postavljali, tempeljne! Sto in več smo jih postavili, dokler niso prišli ti peklenski služabniki, ti hudobni škofje, ter nam upepelili streho za streho. (*Vzdihne.*) Ko so bili požgani tempeljni, izostal je ljubi naš Jezus in nikdar več se nam ne prikaže. Hov! Hov! ... Kako naj potemtakem uboga ženska živi?

LUKEŽ (*posmehljivo*): Ko so ti prodali moža benečanski Rebeki, ti je vendar še nekaj ostalo? Nikar se ne delaj, gotovo imaš všitih še nekaj cekinov!

ŠPELA (*osa iz sebe, jezna*): Ti pes ti! Ti lajaš name, ko ti vendar nisem nič naredila! Ti garjevi pes ti! Stara sem, pa upam, da vendar še doživim, ko te povlečejo na Gavžnik, da te obesijo! Če bog da, ti še prej odrežejo tvoj hudičevi jezik!

LUKEŽ (*zamolklo*): Le kriči, nič se te ne bojim, hudičeva mati! Kadar pogineš, bomo že poskrbeli, da te s kolom prebodemo, prej ko te zakopljemo za plot! Potem pa glej, kako boš uhajala iz groba, ti ostudna coprnica!

ŠPELA (*mu zagrozi s palico*): O, ti žival ti stara! Le čakaj, črvi se te lotijo živega, ker si se lotil dekle pravega Boga!

IZIDOR: Pusti jo, Lukež! Ta ženska ima gotovo zveze s hudičem. Lahko nam zagovori živino, ali pa nam napravi točo.

LUKEŽ: Beži, beži, Izidor! Ne bodi no tamast! Ko bi Špela znala coprati, bi nacoprala najprej sama sebi koš denarja, da bi ji ne bilo treba prositi. (*Ga*

potreplja po rami.) Sicer pa imajo na loškem gradu posebno kamrico, kjer ohladijo take vroče babure. Če je pa kaj resnice na tem, da ti po pravici povem, jaz v to ne verjamem. Mislim, da mučijo babnice povsem po nedolžnem. Ali pri nas je že tako v navadi: Revež, ki nima denarja, pride v zapor, bogatin pa se pri-graščaku odkupi, nakar je pravica, katera bi morala biti za vse enaka, potolažena. (*Zapazi Polikarpa.*) Glej, tudi Polikarp gre pogledat na Osojnik, kakšen bo pridelek pšenice na novi njivi!

IZIDOR (*se zboji očeta*): Lukež, jaz grem!

LUKEŽ: Počakaj, Izidor! Vem, da je Polikarp surov in krut oče — bil je pač vojak. Ali pojedel te ne bo. Prevelik si, šestindvajset let imaš. Tudi nedelja je danes popoldne in ne bo naju silil na delo.

POLIKARP (*pride z desne, osorno*): No, kaj pa vidva postopata tukaj?

LUKEŽ: Nedelja popoldne je, kamerad Polikarp, pa sva občudovala pšenico na novi njivi. Lepo žito!

POLIKARP (*samozavestno*): E ja, človek ne more živeti od bukovega listja, pač pa čedno živi od zlatega klasja. (*Lukežu.*) Luka, pusti naju sama z Izidorjem! Nekaj bi se rad pogovoril z njim! (*Lukež takoj odide.*) Čakaj! Danes ponoči bo imela črna mavra telička. Glej, da ne zaspiš! Pa tudi hlapec in dekla ne smeta zaspati!

LUKEŽ (*za odrom*): Ne skrbi, Polikarp!

POLIKARP (*Izidorju*): Sam bog vedi, da tako radi spite, ko je vendar sleherna noč tako dolga. (*Se usede na štor.*) Kje je Jurij?

IZIDOR: Rekel je, da gre v Poljane.

POLIKARP: Da, fantalin se je navadil vina.

IZIDOR: Zame je voda najboljša pijača.

POLIKARP: Predrzen je postal. Pa, kakor si bo postlal, tako bo ležal. Če noče študirati, bo pa oral in motiko gonil.

IZIDOR: Jurij rad opravlja vsako delo. Še zadovoljni bomo, da je prišel domov.

POLIKARP: Ha, kogar v svoji hiši zalotim brez dela, ta bo tepen, da se bog usmili! — To Posavčevo dekle bom moral odsloviti, ni kaj prida.

IZIDOR: Res ni kaj prida, to pravi tudi Lukež.

POLIKARP: Na Čimženico ne bomo več sejali pšenice, tam se ne obnese.

IZIDOR: Tam se še nobeno leto ni obnesla.

POLIKARP (*čez čas*): Koliko si star, Izidor?

IZIDOR: Letos se mi je šestindvajsetič ponovil god sv. Izidorja.

POLIKARP: Dobro si zrastel in ne rečem, da nisem s teboj zadovoljen. Tista tri leta, ko si bil v Loki, si se kaj prida naučil kovaštva, kolikor ga je pač treba za naše gospodarstvo, pa še branja in pisanja za silo. Še takrat, ko je umrla tvoja mati, te nismo klicali domov, ker (*jezno*) je taka bila moja volja.

IZIDOR: Lukež mi je povedal, da je mati ugasnila kakor svetilka, če ji odpove olje...

POLIKARP (*ga jezno prekine, ne mara poslušati*): Prinesi skalo, da zavijeva hudiču rep, da se ne ponesreči, kar bova imela v govorici. (*Pograbi šop trave in ga засуče.*)

IZIDOR (*prinese težak kamen, ga položi na zavito travo in obstoji poleg očeta*).

POLIKARP (*sede nazaj, Pabza, Nato zamišljeno, s težavo*): Star sem in hiram. Kar sem živel, sem grabil, dokler nisem pristradal te zemlje, katera

je danes moja in katero tako nerad dajem iz rok. Čemu mora človek star postati? (*Pavza.*) Zakaj bi človek ne živel dve sto let, posebno če je stradal in če je trpel kot žival v jarmu, samo da bi si pridobil rušo, na katero bi v starosti mirno pokladal svojo glavo?! Res je! (*Mračno, za sebe.*) V ta namen sem trpel in še celo moril. (*Se zdrzne.*) Prekratko je človeško življenje! To je zakrivil ta, ki sva mu zavila rep. Da bi mu otekel rep! (*Zakolne v tujem jeziku.*)

IZIDOR (*ponižno*): Oče, kletev je pregrešna in prepovedana po naši sveti katoliški veri.

POLIKARP (*ga ošabno pogleda in še ošabneje odgovori*): Molči! Človek ki je služil v armadi, kateri je zapovedoval Gustavus Adolphus (*se zasmeje*), sam najbolje ve, kaj je greh in kaj ni greh. Sveta katoliška vera (*se zasmeje*)! Takega človeka, mlečni moj otročaj, ne boš učil, katera vera je sveta, katera vera je prava! To jaz sam vem! (*Vstane.*) To jaz že sam vem! (*Preklinja. Pavza. Sede.*) Če smo jahali nad Šveda, kaj mi je bila smrt? Ali v starosti človek nerad umira! — Ko bi le vedel, ostane li to posestvo pri mojih ljudeh — to je, kar me skrbi! (*Svečano.*) Obljubi, Izidor, da Visokega ne zapraviš, ne zadolžiš in ne zaješ!

IZIDOR (*z zanosom*): Oče, obljubim!

POLIKARP: Nekaj ti rečem: Tajčarjev se boj! Ta zarod poznam, je požrešen, misli, da je več, kot smo mi, in naše zemlje je lačen. Kdor z njimi ne laja, ga raztrgajo. Da jim goltanec zamašim, te oženim in Tajčarko boš vzela, da ne bo imela nemških otrok. — Res je, zemljo vedo najbolje obdelovati. Tudi tvoja mati je bila nemškega rojstva in gospodinja tudi ni bila slaba, dasi me je rada jezila. (*Ga srepo pogleda.*) Upam, da se nisi kam zapredel! Ženil se boš, kakor bom jaz zapovedal in kjer bom jaz hotel. (*Zakolne.*)

IZIDOR (*menca*): Oče! Z nobeno žensko nisem imel opraviti in vaša volja je tudi moja volja.

POLIKARP: Z Jeremijem Wulffingom iz Davč sem govoril, in sicer zaradi hčere Margarete, katero ima iz drugega svojega zakona. Tvoja mati je bila sestra Jeremijeva. Mogoče je, da njena mati, torej tvoja stara mati, še živi. Je čisto prav, da jo vidiš. Takoj, ko bo požeta pšenica, kreneta z Lukežem na pot. Dve težki prašičji gnjati in pogačo vzameta s sabo, da ne prideta praznih rok k Jeremiju Wulffingu. Nič preveč ne govori! Tvoja beseda bodi: »Polikarp, moj oče, bi rad vedel, koliko in kaj bi se dobilo v Davčah.« Odgovor mi prineseš domov. Čez teden dni se snidemo v Loki, kjer se bo vse še bolj natanko določilo. Si razumel?

IZIDOR (*se zdrzne*): Sem, oče.

POLIKARP (*vstane za odhod*): Ker pa vse skupaj še ni gotovo, ne bosta jahala po poti skozi Selca, peš bosta hodila po gozdovih okrog Blegoša. Nočem, da bi prišlo Visoko v jezike, če bi iz vsega nič ne bilo! (*Odide.*)

IZIDOR (*zamišljen sede na štor. Pavza.*)

CIGANKA (*se od zadaj tiho približa Izidorju*): Plačaj sold, pa ti pregledam roko! Povem ti za ljubezen in za smrt.

IZIDOR (*se prestrašeno brani, ali ker je tako zelo omahljiv in praznoveren, ne upa odreči*).

CIGANKA: Revež! Ljubil si, ali nobena želja se ti ne izpolni. Pot, ki jo boš hodil, bo prazna pot. (*Ga strahoma pogleda.*) Tvoja roka tiči v človeški krvi (*išče po črtah*), ki je pa nisi sam prelival. Ali delal boš pokoro za to kri. (*Pavza.*) Ko boš umiral, bo prestreljeno tvoje telo.

DRUGA CIGANKA (*izza odra*): Marja, Dušan prihaja! (*Ciganka odhiti.*)
IZIDOR (*ves zamišljen*): Delal bom pokoro, za tujo kri. Umrem s prestreljenimi prsi... Pot, ki jo boš hodil, bo prazna pot...?

DRUGA SLIKA

Poletno popoldne. Ob vodnjaku pred Wulffingovo hišo v Davči pere Margereta v čebriču perilo. Prideta z bisagami obložena Izidor in Lukež.

IZIDOR (*odloži bisago in pristopi k vodnjaku*): Zejen sem. (*Zajame vodo.*)

MARGARETA (*opazi tujca, preneha prati, nekoliko odstopi in nepremično zre Izidorja*).

IZIDOR (*med pitjem postrani pogleduje Margareto. Ko se napije, jo ogovori*): Sedaj si se me že lahko nagledala, Margareta!

MARGARETA (*odstopi, zamolklo*): Ti veš, kako mi je ime?

IZIDOR: Oče je govoril o tebi.

MARGARETA: Tedaj si Visoški? Tudi moj je govoril o tebi. (*Si da opravititi pri perilu.*)

IZIDOR (*po krajšem premoru*): Lepo je tu pri vas.

MARGARETA (*malo nerodno ji je*): V hribih smo in težko živimo.

IZIDOR: Kako vam kaj teče življenje?

MARGARETA: Nič ne rečem, oče je dober in lepo počne z nami. Brata pa sta osorna človeka. Nič ne rečem, ali včasih bi rajši živela v drugem kraju, med drugimi ljudmi! (*Vzdihne.*) Pri vas je gotovo lepše? (*Zasliši očeta.*) Sedaj je pa menda oče že prišel. (*Odidejo proti hiši.*)

Sprememba prizorišča. V hiši pri Wulffingu. Za pečjo sedi sključena Jeremijeva mati. Tu in tam zamahne z roko po nadležnih muhah in mrmra nerazumljive besede. Izidor in Lukež vstopita in odložita bisage na klop.

LUKEŽ: Dober dan, mati! Nimate nikogar doma?

STARKA: Kaj pa hočeta? Ni nikogar doma. So vsi na polju.

IZIDOR: Pa počakava.

STARKA: Kdo pa sta?

IZIDOR (*glasno*): Z Visokega sva.

STARKA (*ga gleda z mrtvim očesom*): Z Visokega! (Se zamisli.) Kje je že to? Kje je že to?

LUKEŽ (*glasno*): Sin je Polikarpa in njegove žene Barbare.

STARKA (*počasi*): Barbara —! Imela sem hčer in Barbara ji je bilo ime. Odpovedala se je svetemu evangeliju in od tedaj ni bila več moja hči. Vrgla sem jo iz svojega srca, kakor se vrže plevel iz njive. Ustrašila se je krvavih grajskih hlapcev — moja hči ni več! Ne govorite mi o Barbari!

LUKEŽ (*pokaže na Izidorja, glasno*): Vaše Barbare sin je!

STARKA (*vzdihne*): Njen sin? Sedi sem, da te vidim od blizu, ker so moje oči že podobne trski, kadar pojema. (*Jadikuje.*) Svetloba mojih oči, tudi ta ni več pri meni. (*Izidor sede k njej, ona mu z roko tipa po obrazu, potem zastoka.*) Res je, njen obraz ima! (*Ostro.*) Ali si spoznavalec čistega evangelija?

IZIDOR: Ne, ne, nisem.

STARKA: Torej si papist! Nimam hčere in tudi njen sin je zame mrtev! Studenci čistega evangelija pojemajo v tej nesrečni deželi. Čas je, Gospod, da

me pokličeš z zemlje, ker se mi je trudna glava že globoko sklonila na prsi! (*Šepeta:*) Njen sin je tu, a prišel je k meni kot tujec. Tudi ta bridkost je morala mimo mene! Sedaj bodi konec! Trubarja pokličite! (*Govori vedno bolj zaspano, dokler ji ne omahne glava. Premor. Nato vstopi Jeremija Wulffing in Margareta mati.*)

JEREMIJA (*pristopi k Izidorju*): Prišel si vendar enkrat k svojim sorodnikom!

STARKA: Ne dajaj je papistu, Jeremija! Ne dajaj je papistu, ko vendar veš, da je moja kri tekla za sveti evangelij!

JEREMIJA (*stopi k njej in jo pogladi po licu*): Tiho, mati! (*Gostoma:*) Sedimo za mizo! (*Izidor in Lukež sedeta.*)

MARGARETA (*prinese hleb kruha in odide*).

JEREMIJA: Malo dolga pot je bila danes, kaj, Izidor?

IZIDOR: Pošteno naju je ogrela, prav zares. Lepega dekleta imate, oče.

JEREMIJA (*presliši*): Suša bo, suša, če ne bo skoraj dežja.

LUKEŽ: Letos je že tako, da je vse leto malo bolj suho.

JEREMIJA: Za vodo ni kar nič dežja. Otava bo pri nas slaba. Kako pa pri vas v dolini?

IZIDOR: Otava še kar lepo kaže, seno je bilo bolj slabo.

LUKEŽ: Letos bo trda za klajo, posebno, ker je mnogo živine.

JEREMIJA: Pri nas je kakih 20 repov. No, pa upam, da se bomo že prerili. Imam še nekaj lanskega.

IZIDOR: Bi nam lahko kaj prodali, oče?

LUKEŽ: Slišala sva, da imate nekaj mladega na prodaj.

JEREMIJA: Za poštene ljudi se bo morda kaj dobilo, Izidor Kalan. Polikarp Visoški je znan, da ima lepo živino v hlevu. Ali stopi in poglej, upam, da živina Jeremije Wulffinga ne bo slabša! Oglejta si, kako gospodarimo mi Tajčarji! (*Odidejo.*)

STARKA (*ostane sama in nerazločno poje*):

Ach Jesu, lass mich sehen
dich, o du schoenes Liecht:
Hoer an mein Bitt und Flehen,
zeig mir dein Angesicht!
Möecht bald ich zu dir fahren,
wie gern ich sterben wolt!
Kein Gelt, kein gute Jahren
kein Freunt nicht halten solt.

Ko konča, se vrnejo Lukež, Izidor in Jeremija.

IZIDOR: Res, oče, živino imate lepo! Moram vam pritrditi, slabša ni od visoške. (*Iz veže se zasliši rentaćenje Marksa in Othinriha.*)

MARKS: Himmel! Herrgot! Sakrament!

OTHINRIH: Verfluchte Winden!

MARKS (*razdraženo*): Kaj je, oče? Kaj pripoveduje Margareta?

OTHINRIH (*vpade*): Da jo hočete dati iz hiše, ko vendar veste, da midva brez nje ne bi mogla živeti!

MARKS (*jezno*): In med ljudi naj bi prišla, ki govore, kot lajajo pri nas psi? (*Udari z roko ob mizo.*)

MARGARETA (*prihiti*): Mirujta vendar! Ne dražita očeta!

MARKS, OTHIRIH: Nočeva, da bi te prodajali od hiše!

MARGARETA (*pomirjajoče*): Oče bo hud, saj vesta, da je hitre jeze. Lepo vaju prosim, dajta mir!

STARKA (*zdihovaje*): Jeremija, čemu jo siliš od hiše? Rad jo imaš in rada jo imata tvoja sinova, dasi ju nisi odgojil, kot je predpisano v božji knjigi. Počakaj še!

JEREMIJA (*stopi k nji in jo pogladi po licu*): Tiho, mati! Če bi vas kdo naznanil grajskemu glavarju, vklenili bi vas v verige in umreti bi morali v temnicah na loškem gradu.

STARKA (*s povzdignjenim glasom*): Večja sreča bi me ne mogla doleteti, kot če bi se izpolnilo, kar si povedal! Dajati spričevalo za evangelij, bi bilo moje veselje, in naj mi z verigami obložijo vse ude pregrešnega telesa! Spričevalo, katero si odklonil ti in katero ni dajala Barbara, ker vama je bilo več za dobrine tega sveta nego za blagoslove nebeškega kraljestva! In to, da so se otroci, rojeni iz mojega mesa, izneverili najsvetejšemu, leži nad mano kakor skala, da trpinčena duša ne more iz telesa, katerega bi že davno morala izročiti črni zemlji! Trubarja pokličite!

LUKEŽ (*da Izidorju znamenje*): Čas bo, čas bo, da se odpraviva! Dolga bo pot in če dobro pojde, bova šele o polnoči doma.

IZIDOR (*s težavo*): Oče mi je ukazal, da pridem k vam in vas vprašam, če bi hoteli odgovoriti na tisto, kar sta govorila na sv. Jakoba dan v Loki.

JEREMIJA (*počasi*): Hm! Delati veš, vstajaš zgodaj, kakor mi je pravil oče. Tudi, da se ne prepiraš rad, sem videl. No, hvale si vreden! Tudi Margareta se ne ustraši dela. Govorica, ki je govorica vaše hiše, ji res ne teče gladko, a privadi se ji, ker se gospodinja vedno ravna po gospodarju. Na Visokem sta dva in obema bo Polikarp lahko veliko dal. Pri meni jih je nekaj več, praznih rok pa ne bodo odhajali iz hiše. Tako je! Prinesi torej očetu odgovor: Dve sto beneških cekinov, katerim priložim še sto beneških kron. — To je moj odgovor.

LUKEŽ (*mešetarško*): Nekaj starov žita bo že še. (*Izidor ga na skrivaj dregne.*)

JEREMIJA (*nekoliko užaljeno in hladno*): Kar sem dejal, sem dejal!

MARKS (*zahrumi*): Dve sto beneških cekinov in še sto beneških kron!

OTHIRIH (*vpade*): Dve sto beneških cekinov! Veliko več ni vredna cela naša beračija!

MARKS (*rjove*): In povrhu še sto beneških kron! Prodati se bo morala zadnja glava iz hleva, midva pa naj greva prosjačit ali pa k ciganom na Blegoš! (*Pograbi bokal na mizi in ga vrže pred vrata, da se zdrobi.*)

MARGERITINA MATI (*jokaje*): Delali sva pa vendar tudi veliko. Z Margareto nisva nikdar rok križem držali!

MARKS, OTHIRIH (*tulita*): Ti pa tiho bodi!

MARKS (*se dere*): Ti pa čisto molči! Kaj pa si ti k hiši prinesla? (*Se krohota.*)

OTHIRIH (*se krohota*): Tisto, kar vsaka ženska k hiši prinese! (*Razsajata in razbijata po mizi.*)

MARKS (*kriči*): Kaj boste dali nama, ko dosedaj še prav nič dobrega imela nisva?

OTHIRIH (*vpade*): Bila sva vola pri hiši in vedno v jarmu!

MARKS (*se norčuje*): Vsi ste spali, a zmeraj je bilo vse obdelano.

OTHINRIH (*vpade*): Veliko niste nikoli delali! Še takrat ne, ko smo kosili in mlatili!

MARKS (*očitaje Jeremiji*): Ako se prav pomisli, je bilo skoraj vse materino, vašega pa prav malo.

OTHINRIH (*se zasmеje, ironično*): Mati je rada pravila: »Ko sem jemala očeta, ni imel drugega, kar je nosil na sebi!« (*Se krohota.*)

MARKS (*jezno*): Najboljše bo, če posadiva rdečega petelina na streho. Potem bodo jemali beneške kronice, če bodo vedeli kje!

OTHINRIH (*zbadljivo*): Potem boste toliko imeli kakor tedaj, ko vas je mati jemala. (*Se smejeta.*)

JEREMIJA (*se bliskovito vzdigne z mesta, z roko seže po bičevnik ob vratih. Sinova hitita od mize, ali stari ju dohiti ter tleska po glavi ali kamor pade. Trojica izgine.*)

IZIDOR (*začuden*): Lukež, čudni so ti Nemci. Svoje otroke tepo, ko so že odrasli in prvi delavci pri hiši.

LUKEŽ: Res je. V Poljanah bi težko dobil dvajsetletnega mladeniča, ki bi se svojemu očetu s silo ne uprl, če bi ta imel voljo, ponižati ga pred tujci in govoriti z njim z brezovcem.

JEREMIJA (*se vrne, prisloni bičevnik*): Tako torej! Kar sem govoril je zgovorjeno! Čez dva tedna bo dan sv. Ahaca. Sporoči očetu, da pridemo tisti dan v Loko! Grajski pisar ali pa mestni pisar — ta je cenejši — bo zapisal, kar mora zapisati, da bo vse v postavnem redu. (*Pri večnih vratih čakata praznično oblečeni Margareta in njena mati. Po Jeremijevih zadnjih besedah prineseta na mizo jedajo. Jeremija natoči vina, zaročenca si dasta roki.*)

JEREMIJA (*oblje z vinom sklenjeni roki*): Bodita vidva drug od drugega!

STARKA (*sedi za pečjo in ponovno nerazločno zapoje*):

Ach Jesu, lass mich sehen
dich, o du schoenes Licht:
Hoer an mein Bitt und Flehen,
zeig mir dein Angesicht!
Moecht bald ich zu dir fahren,
wie gern ich sterben wolt!
Kein Gelt, kein gute Jahren,
kein Freunt nicht halten solt.

Sprememba prizorišča. V bregu se pojavita Marks in Othinrih. Čakata na spate. Prideta Izidor in Lukež. Brata jima zastavita pot, močno jezna.

OTHINRIH: Ti pač misliš, da smo fantje v Davčah ovce, katere lahko pretepava vsak!

MARKS: Tako boš govoril po celi svoji umazani dolini! (*Izidor in Lukež hočeta mirno oditi.*)

OTHINRIH (*izziva*): Ali te je kaj v hlačah, kranjska glista? To bi rad vedel!

LUKEŽ (*zagodrnja*): Kako, Izidor, menda vsega tega ne bova požrla?!

OTHINRIH: Pojdiva se metat, če te je kaj skupaj, krota poljanska!

MARKS (*izzivaje*): Kako bi bilo, ko bi se za prst vlekla, če že nimaš poguma, da bi se metal! Nekaj moči že moraš imeti v sebi, »ke si tokist lejpu jen ke se ženš«! (*Lukež odloži bisago, Izidor zaviha rokave in z Marksom se začneta vleči za prst. Tedaj prihiti Margareta.*)

MARGARETA (*ošteje brata*): Mrhi stari, da vaju le ni sram! Domov se spravita in pustita poštene ljudi na miru! Vama tudi ene srajce ne operem več, če me ne ubogata! (*Marks in Othinrih godrnjaje odideta. Margareta nerodno obstoji pred Izidorjem, vzame iz obleke zavitek, ga odmota, da se vidi kos pogače s faconetelčkom in ga pomoli Izidorju.*) Nemi, nemi! (*Izidor sprejme dar, Margareta se naglo obrne in odhiti.*)

IZIDOR (*presenečen, veselo*): Primojdunaj, Lukež, zal deklíč!

TRETJA SLIKA

Soba na Visokem. Mrači se. Družina je povečerjala in pravkar odmolila. Drug za drugim odhajajo.

POLIKARP: Izidor, jutri je sv. Ahac! Da boš zgodaj odrinil od doma in konja lepo očisti, da se postaviš pred Tajčarjem!

IZIDOR: Ne skrbite, oče! (*Tedaj se odpro vrata. V hišo prihrope stara Pasaverica. Na pragu se srečata z Lukežem.*)

LUKEŽ: Ohtana, stara Pasaverica! Še vedno v naših gorah?

PASAVERICA (*sede na klop pri peči*): Večerje te ne prosim, Visočan, prosim te prenočišča, ker sem opešana in čudno slaba.

POLIKARP (*nejevoljen zagodrnja in jo prekine*).

PASAVERICA (*nadaljuje*): Veliko sem broдила po svetu in danes se bojim, da mi bo umreti daleč od doma. In ker je tvoj Izidor učen pisanja, te prosim, da bi nekaj mojih besed zapisal.

POLIKARP: Pozno je že in spat pojdemo. Hitro povej, kar misliš!

PASAVERICA: Vse dni sem nosila tovor, težji kakor ga nosijo tvoji konji, Polikarp. Kar pa sem prisluzila, je bilo lažje od kurjega peresa! Danes sem omagala in zemlja že kriči po meni.

IZIDOR (*je vse pripravil za pisanje*): Kaj naj zapišem?

PASAVERICA (*vzdihne*): Zapiši, da predvsem pozdravljam malo, zapuščeno siroto, preljubo Agato, zapiši, da jo pozdravljam čez hribe in doline in da sem ob svoji smrti mislila nanjo! Umiram v tujini, a vendar mi je najhuje, da male Agate, kateri sem bila stara mati in mati obenem, ne bom videla nikoli več! — Prav gotovo vse to zapiši, da bo čitala deklica, o kateri nikar misliti, da ni vajena branja in pisanja.

POLIKARP (*godrnjaje*): Kaj kupčuješ še vedno s platnom, Pasaverica?

PASAVERICA: To pot sem slabo opravila! Mesece se že vlačim okrog po gorah, pa ljudje ne marajo kupovati. Petnajst kosov platna imam. Vse je pri Oblaku v Žireh in plačano je tudi že vse. Najbolje bo, če Oblak sam kupi, ker vem, da ne bo hotel prikrajšati revne vdove. — V moji obleki je vžitih deset beneških zlatov. Te in pa kar bo plačal Oblak, spravi, Polikarp! Kadar boš tovoril škofovo vino v nemško deželo, pa vzemi vse to s sabo in izroči moji Agati! (*Glasneje.*) V tebe, Visočan, imam zaupanje, ker vem, da v dolgem svojem življenju nisi nikoli in nikomur ničesar ukradel!

POLIKARP (*nemirno vstane*): Kak vrag te je gonil po svetu? Mar bi bila ostala v domačih krajih, ki so bogatejši od naših in kjer se bolje živi!

PASAVERICA (*zaihti*): Polikarp, kaj ti veš, kako smo živeli na Nemškem! Kdo bi se pehal po svetu, če bi lahko doma živel in gledal na zeleno reko pod sabo! — Imela sem dobrega moža, pridnega moža, skrbel je zame,

skrbel je za svojega sina. Imeli smo hišico, imeli smo njivico in gozd. Pa kaj, ko je skoraj vsako leto prihajal Šved v deželo in je zapalil streho, poteptal klasje, da kuhane trave ni bilo dati na mizo! Če ni bilo Šveda, so pa prihrumeli cesarski in hoteli so imeti zadnje cunje z našega telesa, kjer ni bilo hišice, da bi jo bili zapalili in ne žita, da bi ga poteptali! Kaj veste vi o vojski, vi živite pod gozdovi in med obdelanimi njivami! Blagor vašim ženam, ki niso poznale ne švedskih ne cesarskih jezdecev ne lakote, katera nas je davila v vsakem letnem času. Tako je bilo!

POLIKARP (*trdo*): Kjer je vojska, je že tako, da človeško življenje ne velja več kakor jabolko, ki ga sklatiš z drevesa.

PASAVERICA: Parkrat smo hišo iznova postavili, pa so jo nam spet zapalili. Govorilo se je, da iščejo Švedi kakor tudi cesarski vojake in da jih dobro plačujejo. Zatorej se je mož odločil, iti v vojsko. Mene in otroka je izročil v varstvo sosedu. Dolgo časa ni bilo ničesar slišati o njem. Sosedje so že šepetali, da je pozabil name in na otroka. Pa se je le oglasil. Poslal mi je pismo in s pismom denar. Po zanesljivih ljudeh je sporočil, da iz vojske toliko prinese, da bomo sezidali in pokrili novo hišo, da nam ne bo treba živeti, kakor živi zverina po šumah. (*Se oddahne.*) Ali vojski ni hotelo biti konca! Divjala je še deset ali štirinajst let, dokler se ni sklenil mir. Marsikdo se ni povrnil, ker so njegove kosti obtičale ali na Saksonskem ali bogve kje. Mojega smo pričakovali, pa ga ni bilo od nikoder. Obupavala sem že, da ga nikdar več ne bo. Kar so nekega dne pastirji prinesli v vas novico, da leži na samotnem kraju gori v gozdovih truplo ubitega Šveda. Ne morem vam povedati, kako me je pri tej novici nekaj pretreslo, vedela nisem, zakaj. Dospевši tja, kjer je ležal mrlič, spoznali smo vsi mojega moža! Ko so ga obrnili, je imel na hrbtu grdo rano, pri kateri je bilo odteklo njegovo življenje.

POLIKARP (*gleda plašno izpod čela, nervozno mane z rokami*): Mrlič je imel na hrbtu grdo rano...

PASAVERICA: Tako so splavali naši upi po vodi! Ostali smo berači in drugega upanja nisem imela, kakor upanje na svojega sina. Ko je dorastel, se je oženil z deklico poštenega imena. Pa nesreče še ni bilo konec! Prišla je bolezen, ki ji pravijo kuga, in oglasila se je skoraj v vsaki hiši. Tudi sin in žena njegova sta morala umreti. Vse, kar sta mi zapustila, je bilo otroče, ki je komaj migalo z rokami in nogami. To otroče je bilo krščeno na ime sv. Agate. Ali mala Agata je hotela jesti in le jesti. Svojo staro mater je pognala po svetu, da je zbirala vinar za vinarjem, da je stradala, samo da nedolžni otrok ni stradal. Nikar ne povprašuj, Polikarp, čemu me vrag goni po svetu! Če bi bil ti na mojem mestu, bi ne delal drugače. Tudi ti bi brodil po svetu, da bi pristradal kos kruha otroku, če bi ti za sinom ne ostalo drugega nego revno otroče. (*Jezno.*) Stokrat bodi prekleta roka, ki mi je usmrtila moža! Če še živi, naj se mu suše udje in črvi naj ga žro pri živem telesu! Če je pa mrtev, naj tiči v tistem kotu pekla, ki je najbolj razbeljen in hudičevi hlapci naj noč in dan vlečejo kožo z njega! Želela bi, da bi me prekleti ta človek videl v tem trenutku, ko toliko trpim in tako težko umiram! Vse je pokončal: moža, Agato in mene! Preklet bodi na vse večne čase! Preklet bo, ker ga preklinja vdova, ki umira!

POLIKARP (*se ves trese od razburjenja*): Kje si pravzaprav doma, Pasaverica?

PASAVERICA (*zaječi*): Tista vas se imenuje Eyrishouen in je blizu Passaua.

POLIKARP (*plane od mize, izoleče izza table na steni kup starih listin, jih prematava po mizi in pograbi star umazan listič, bere ga pazljivo z izbuljenimi očmi*).

PASAVERICA (*mirno*): Včeraj, ko sem hodila čez Gabrško goro tusem na Visoko, me je prehitela noč, da nisem več prišla do človeškega bivališča. Prenočila sem pod božjimi zvezdami in prav hitro zaspala. In glej, v sanjah se mi je prikazal moj mož. Bil je bel kot vosek in svetil se je, kakor se sveti sonce na nebu. Takrat mi je govoril: »Marija, pote sem prišel! Marija, pote sem prišel!«

POLIKARP (*zahrope*): Pasaverica, ali je to pravo tvoje ime?

PASAVERICA: Tako mi pravijo v tej deželi. V resnici pa se pišem za Schwarzkoblerico, ker je bil moj pravi mož Jošt Schwarzkobler. (*Pavza.*)

POLIKARP (*zahrope*): Jošt Schwarzkobler aus Eyrishouen.

IZIDOR: Oče, mati umira!

POLIKARP (*bulji v listek in jeclja z ustnicami*): Pridem pote, pridem pote! (*Se sesede.*)

LUKEŽ: Odnosite Pasaverico v čumnato! Polikarp, kamerad, kaj ti je? (*Dolga pavza.*)

POLIKARP (*s težavo*): Pokliči Jurija! (*Lukež odide po Jurija, ta vstopi.*) Jurij, ti si korajžen. Pojdi v Loko in poišči strojarjevega Valentina! Povej mu, da čem imeti Trubarja! Bolje mi bo, če bo tekla čista božja beseda kakor olje v mojo dušo. — Izidor, marsikaj je postalo drugače. Jeremiji ne bo všeč, pa se ne da popraviti! Jurij naj mu sporoči, da je premalo, kar ponuja.

IZIDOR (*začudeno*): Oče!

POLIKARP (*jecljaje*): Vem, da je hudo! Ne morem pomagati. Ti ostaneš pri meni. Ne morem nič. Ne bo mu všeč, a mu ne morem pomagati, premalo je. (*Pavza.*) Peljite me v gornjo hišo!

ČETRТА SLIKA

Na trgu v Loki. Semenj. Na eni strani kmetje z vrečami, koši in šotori ter kupci, med njimi Jernač Šifrer in Šifrerica, sosed Debeljak in Hafner. Poleg graščinskih vreč s žitom stoji grajski prodajalec. Stražnik pobira mitnino — graščinski ne plača nič. Na drugi strani mize in stoli pred gostilno. Nekaj pivcev pri eni mizi, pri drugi mizi Jeremija Wulffing, Margareta, Marks in Othinrih. Pride Mihol z bobnom in bobna.

MIHOL: V imenu gospoda barona Janeza Krištofa Mändla, grajskega glavarja in pooblaščenca premilostjivega škofa in kneza v Freisingenu, dajem vsem in vsakemu v vednost, da bo danes odprta grajska kašča in da se na trgu ne sme prodajati, dokler se bo prodajalo v kašči. (*Odbobna dalje, sliši se, kako se oddaljuje.*)

MNOŽICA: Trznino nazaj! Plačali smo trznino! (*Šum, godrnjanje, zablavljanje. Pritečejo oštir Bergant, Bergantovka, mesarica Maruša Štinglova, pekovka Urša Prekova in drugi.*) Goljufija! Dajte nam nazaj trznino! Graščinski je sploh niso nič plačali! Če bomo čakali na grajske, ne bo od nas kmetov nihče ničesar prodal! (*Medtem pride Jurij.*)

JERNAČ (*opije*): Pa sem vam je spet usedel na prazne buče, loška teleta! Se vam bo še večkrat, ker vas pozna, da bi zobali pesek, če bi ga vam namesto prosa natrosil v prazne gobce! Vi mislite, da žrete meso, kadar tlačite smojke vase!

DEBELJAK: Kaj bi pa ti storil, stara šema?

JERNAČ: Kaj bi storil? Tožbo bi vzdignil, tožbo z največjim pečatom! In prav kmalu bi spokoril vašega škofa! Ej, loške smojke, še so na svetu naši deželni stanovci, še je na svetu nemški Gradec in tudi cesar še živi, ki je vendar nekaj več kot ta vaš škof, ki vas, ovce, samo striže! Da, take ovce ste vi, loški meščani — kaj pravim, meščani, vi, loški tepci!

MIHOL (*se vrne na trg in se ustavi pred kričaćem*): Alo, Jernač Šifrer, si že spet tu! Bi že spet imel rad kako novo pravdo, da bi nabiral mast, kakor si jo nabiral takrat, ko so se kmetje pravdali zaradi tlake proti škofu Vidu Adamu in proti škofu Albrehtu Sigismundu! Dobro te poznam! Masten ptič si, mast pa si nastrgal od kmetov, katere odiraš huje kakor vsak graščak, ti lakotni vojvod! (*Nekaj glasov da Miholu prav.*)

MNOŽICA: Prav imaš, Mihol! Vsakdo bi rad živel od naših žuljev. Vrana vrani še ni nikoli izkljuvala oči.

MARUŠA (*hiti*): Jezus, kako je zabavljaj na našega škofa in gospoda! Kakor bi bila skup krave pasla! Miholca, povejte to na gradu, da se zapiše! Ježeš! Ježeš! Ježeš!

JURIJ (*sosedu*): Kdo je to?

MEŠČAN: Jernač Šifrer iz Bitnja, kmetski pravdač. Učena glava!

MIHOL (*razkačen*): Kaj? Na škofa je zabavljaj in v nič deval našega najboljšega gospoda? Kaj? (*Gleda srdito okrog sebe.*) Kdo ve kaj natančnejšega povedati? Katere besede je govoril? Morda je še kaj na tla pljuval? Kdo bo pričal? (*Maruša izgine, nihče noče nič vedeti.*)

JERNAČ (*iz množice*): Da ne počiš, Mihola; potem bi po trgu preveč smrdelo!

ŠIFRERICA (*ga povleče za rokav*): Ali se moraš zmeraj prepirati, Jernač, ko vendar veš, kako je! Konec bo spet ta, da te potegnejo na grad, in koliko je od tedaj, ko si zadnjih šest tednov presedel gori? Pšenica se bo morala sejati, stelja se bo morala pripravljati, in vse to naj sama preskrbim?

JERNAČ (*odrezavo*): Molči, žena! Kar ti veš, vem tudi jaz! Samo tega nočem, da bi piškavi grajski gospodje mislili, da se jih bojim! Prav nič se jih ne bojim in nič bi se jih ne bal, če bi tudi deželnega glavarja na svoji strani ne imel! Pa ga imam, da veš, Mihola!

TRILLER (*prispe po trgu*): Pokorščino, ljudje, pokorščino! Kam pridemo, če ne skazujemo pokorščine gosposki, ki nam je od boga postavljena? Žitnica je odklenjena, kašča je polna, takega žita ni na svetu, kot je pri meni v kašči. Kašča je odklenjena in do treh se bo prodajalo. Potem boste pa tudi na trgu prodajali in nihče vas ne bo motil. (*Odide.*)

DEBELJAK (*jezno*): Kdo bo potem še kaj kupoval, če boš ti poprej vsiljeval vsakemu desetinsko »zadnje« žito? (*Množica protestira.*)

MIHOL: Če vam trg v Loki ni všeč, je mestni zid tako zidan, da greste pri mestnih vratih tja, od koder ste prišli! Kako naj živijo naši gospodje škofje, kako naj živimo mi, ki smo njihovi služabniki, če ne bo graščina vsaj nekaj donašala?! Kaj pa mislite, da škof nima nikakih plačil! Kdo pa plačuje kontribucije, navadne in nenavadne, ker teh hudičevih vojsk ni nikdar konca? Kaj pa plačujete vi? Škof pa plačuje, da je črn! Čemu torej godrnjate? —

Torej, žitnica je odprta. Kdor hoče dobiti dobrega žita, naj pride v kaščo. Tako je! Na trgu pa se ne bo prodajalo! Tako je! (*Odbobna, trg se prazni.*)

PREK: Res je, gospoda tudi mora živeti!

URŠA: Ti lahko govoriš, ko prodajaš oblate svojim farjem po kakršni ceni hočeš!

JURIJ (*šosedu*): Meščan, ali mi veste povedati, kje bi dobil strojarjevega Valentina?

STROJARJEV VALETIN (*ga premeri od nog do glave*): Čigav pa si, fant?

JURIJ: Visoški iz Poljanske...

VALENTIN: Polikarpov sin?

JURIJ: Da, ali mudi se mi!

VALENTIN: Nič naj se ti ne mudi. Jaz sem Valentin. (*Ga pelje stran, da ju drugi ne slišijo.*) No, kaj je?

JURIJ: Oče je bolan. (*Tiho, zaupno.*) Poslal me je k vam, da mu pošljete nekega Trubarja, da že vi veste, kdo je to.

VALENTIN: Pst! (*Ga potegne k sebi, skrivnostno.*) Odstopi in odpravi se po svojih opravkih, Trubar pride! Polikarp umira. Ne skrbite: Trubar pride! Pozdravljeni! (*Glasno.*) Pozdravi očeta!

MARGERETA (*pristopi k Juriju*): Ti si Visoški? Kje je Izidor?

MARKS: Margareta, nikar se ne ponujaj! Danes je tržni dan za žito, ne pa za ženske!

JURIJ: Si Wulffingova iz Davč?

MARGARETA: Da, Margareta sem. Kje sta oče in brat?

JURIJ (*pristopi k Jeremiji*): Jaz sem Visoški Jurij, Izidorjev brat.

JEREMIJA: Prisedi! Kje sta Polikarp in Izidor?

JURIJ: Doma. — Ne bosta prišla. (*Pri mizi začudenje. Jeremija užaljen.*) Oče leži bolan. Izidor je ostal pri njem.

JEREMIJA: Polikarp bolan? Nič hudega, gremo kar mi na Visoko, kajne Margareta?

JURIJ (*se odkajlja*): Oče bo gotovo vesel — ali nekaj drugega je.

JEREMIJA (*se začudi*): Kaj pa je to drugo?

JURIJ: Nepričakovane reči so se pripetile in oče bi bil skoraj umrl! Očetove besede pa pravijo, da iz dogovorjenega ne bo nič, tudi če bi obljubili več. Bog te stopil vmes in naš oče se je premislil!

JEREMIJA (*prizadeto*): Hm, lepa reč. Torej je besedo snedel. Figa mož!

DEBELJAK: Zaroko je lahko dogovoriti, razrešiti pa jo je težko.

HAFNER: Posebno, če je bila sklenjena v tako imenitni hiši, kakor je Wulffingova.

MARKS (*ozkupi*): Taka sramota!

OTHINRIH (*jezno*): Ne bomo je požrli! (*Oba tolčeta po mizi. Jurij hoče oditi. Marks in Othinrih ga dohitita s kletvicami in udrihata po njem. Jurij se brani. Naenkrat se pojavi baron Mändl.*)

MÄNDL (*tolče s španjolsko paličico ob tla in kriči*): Tu se tepo — gvardija! — Kje je gvardija? Jezus Marija, pred mojim nosom se tepo! (*Konaj ga ugledata Wulffingova fanta, sta že na kolenih in z rokami na prsih.*) Kdo sta?

MARKS, OTHINRIH: Nemca sva, sinova Jeremije Wulffinga iz Davč.

MÄNDL: Nemca? Dobro. Napadena sta bila! O tem ne dvomim, ker vem, da se moji Nemci ne pretepajo. (*Se obrne k Juriju.*) Ti nisi Nемец?

JURIJ (*odločno, brez strahu*): Ne, nisem!

MÄNDL (*razkačeno zavpije*): Flecte! (*Ker Jurij še trdovratno stoji, za-rohni še enkrat.*) Flecte! (*Se raztogoti.*) Ti bom že ohladil kri! Ti pes, ti! (*Na trgu se je zbralo ljudstvo, prisopel je Mihol. K temu se je obrnil glavar.*) Dve uri v klado! (*Ġvardija prime Jurija.*)

JURIJ (*srdito*): Pokleknil ne bom, naredi kar hočeš, dedec! (*Ġvardija vleče Jurija k prostoru na trgu, kjer je v zemljo zabit količek. Jurija vržejo na tla.*)

MIHOL (*priveže Jurija h količu, noge pa mu položi v klado*): Prej kot sem mislil, si mi prišel pod roko, Jurij! Ej, ej, pa je rado tako, da se s klado prične, z Gavžnikom pa jenja! (*Se ozre.*) Zdaj bo pa vendar kdo kaj za vino dal? (*Stopi v gostilno, kamor je odšel Wulffing in sinova. Opoldansko sonce. Nekdo vrže Juriju klobuk k nogam, da ga ne more doseči. Źenske se med seboj razgovarjajo.*)

1. ŹENSKA: Čigav pa je?

2. ŹENSKA: Ali si videla, kaj je ukradel?

3. ŹENSKA: Visoški je.

4. ŹENSKA: Źe ne bo nič prida, če ga imajo v kladi!

MLADI MOŹ (*se ustavi in ga ogleduje*): Glej no, ti si, Visoški Jurij, in v kladi! (*Trg se popolnoma izprazni.*)

JURIJ (*ječi*): Źejen sem!

MARGARETA (*pristopi, nese kozarec vode, pomešan z vinom in mu pomaga, da pije. Obrše mu s predpasnikom obraz in mokre lase*): Pozdravi Izidorja! (*Zajoka in odide.*)

PETA SLIKA

Soba na Visokem. Polikarp leži v postelji, pri njem stoji predikant Valentin v črnem talarju.

VALENTIN (*slovesno*): Polikarp Khallan! Valentin, vnuk Felicijana Trubarja, te blagoslavja. (*Izidor vstopi. Polikarp mu namigne, naj mu pomaga. Izpod blazin izvolečeta železen zaboj, iz katerega vzame Polikarp pest dukatov in jih da predikantu.*)

POLIKARP: Pravično je, da živi od oltarja, kdor služi oltarju! (*Valentin pograbi dukate in odide.*)

POLIKARP (*namigne Izidorju, naj sede*): Ta iz Loke me je potolažil. Povedal mi je, da mi še ni obupati. Kar pa mi je naloženo, to se mora zgoditi. Izidor, prisezi, da izpolniš, kar ti bom naložil!

IZIDOR: Kaj pa naj storim, oče?

POLIKARP: Če hočeš pomagati očetu, ki se bo prav kmalu odselil iz sveta, prisezi pri svetem evangeliju, da boš izpolnil njegovo voljo!

IZIDOR (*počasi*): Oče, prisegam! Pri Bogu in božji porodnici Mariji!

POLIKARP (*trdo*): In pri svetem evangeliju!

IZIDOR (*izmučeno*): In pri svetem evangeliju.

POLIKARP: Valentin Trubar mi je naložil, da ti moram odkriti vse. Sramoval se boš svojega očeta, a kar se je zgodilo, se je zgodilo. Gospod Valentin je ukazal — torej poslušaj! Na svet sem prišel nekje v Poljanski dolini. Ali sem imel zakonskega očeta, ne vem; poznal ga nisem. Živel sem pri materi, ki je služila v gradu na Brdu pri gospe Doroteji Suzani, kjer je bilo zbira-

lišče najpobožnejših služabnikov svetega evangelija. Ko sem bil star dvanajst let, je zaukazala ljubljanska gospoda gospe Doroteji Suzani, da mora z Brda. Mater in mene je vzela s seboj ter se naselila v nemškem mestu, ki se mu pravi Nürnberg. V dvajsetem letu moje starosti je gospa Doroteja Suzana umrla. Kmalu za njo je umrla tudi moja mati, tako da sem bil sam na svetu. Klatil sem se okrog in seznanil sem se z mnogimi malopridneži. Ko se je Šved vtaknil v nemško vojsko in ko je Wallenstein klical ljudi pod svojo zastavo, sem se oglasil pri cesarskih. Pri mojem oddelku je služil tudi naš Lukež, Kako je prišel tja, ne vem. Slučajno se je pokazalo, da sva rojaka in da sva oba iz naše doline. Bil je boljši od mene; pil ni, igral ni in za ženske ni maral, česar o sebi ne trdim. (*Trkanje na vrata.*) Kdo je?

LUKEŽ (*vstopi*): Polikarp, gospodar, da ti povem. Jurij je že osedlal in odhitel v Loko po grajskega pisarja. Polikarp, prijatelj moj, nikar tako, ker stara je resnica; kdor dela testament, mora kmalu umreti. Polikarp, kamerad, mislil sem, da je več stopnic do večnosti, pa se tako hitro pride do njih.

POLIKARP: Sedi k meni, Lukež! — Lukež, da mi ne zameriš! Veš, zaradi tiste kase, ki smo jo s Schwarzkoblerjem dobili pri Emmershausenu in vzeli iz švedske багаže, ti nisem vsega povedal. Zamolčal sem ti tvoj delež in krivo sem govoril, da je Schwarzkobler s silo vzel ta delež! Še je pri meni in izplačam ti ga, kadar hočeš!

LUKEŽ (*mirno*): Polikarp, kamerad! Čemu mi take reči pripoveduješ? Prijatelj si mi bil vse dni, kar sva se poznala. Ali ti si imel dosti več pameti in boljšo glavo in jaz sem visel na tebi kakor pes na svojem gospodarju. Zadovoljen sem bil, da sem smel tu sem na Visoko in da sem smel s tabo živeti. In sedaj, ko ti prihaja zadnja ura, bodi ti izrečena zahvala! Gospodar si mi bil, pa tudi prijatelj si mi bil. Jesti si mi dajal in piti si mi dajal. Ali sem še kaj več potreboval?

POLIKARP: Blagor tebi, moj Lukež! Ti boš lahko umrl. Jaz pa ječim pod težkim bremenom, ki sem si ga sam navalil.

LUKEŽ: No, če imaš še kaj mojega deleža, daj ga Izidorju, da bo postavil lesen križec tja, kjer bom jaz nekoč imel svoj večni kvartir, in da bo sem in tja mislil na starega Lukeža!

POLIKARP: Naša hiša ni hiša sreče. Zakaj nisem padel v batalji? Laže bi umrl.

LUKEŽ: Res, Polikarp, kamerad! Ali se spominjaš, kako nas je Friedland razvrstil po polju pri nemškem Lützeniu? Hej, bili smo železni zid, mi, Pappenheimovi jezdec! Ej, lepo je bilo in čedni časi so bili!

POLIKARP: Divji časi so bili in divje smo živeli. Vojskovali smo se za vero, pa vere ni bilo ne v cesarskih ne v švedskih vrstah. Lucifer si je moral od veselja meti roke, tako smo živeli!

LUKEŽ: Polikarp, kamerad, nekaj bi vendarle rad vedel. Bogve, ali še živi najin kamerad Jošt Schwarzkobler, s katerim sva toliko let skupaj jahala po nemških poljih in vaseh? Kaj meniš, je še živ?

POLIKARP: Schwarzkobler... Lukež, sem sedi in poslušaj, in ti Izidor tudi! Zdaj vama povem, zakaj ni bilo počitka v mojih nočeh, zakaj sem vsa ta leta več klel nego molil, zakaj tulil in ječal. Poslušajta! Nekaj dni potem, ko smo Schwarzkobler, Lukež in jaz pri Dachauu oplenili tisto vojno blagajno in je tebe, Lukež, neki Šved pri tem težko ranil, se je sklenil mir. Ti si ležal v lazaretu.

LUKEŽ: Pa si mi dal denarja in naročil, naj pridem pozneje v Škofjo Loko, kjer bom že izvedel, kje te je dobiti.

POLIKARP: Tako je bilo. Schwarzkobler in jaz sva natovorila zaplenjeno blagajno in se brez odloga podala na pot proti domu. Ker je Jošt Schwarzkobler trdil, da ima tam blizu Passaua svoj dom, sva imela spočetka isto pot. Med potjo nisva zaupala nikomur, a zaupala tudi nisva drug drugemu. Takoj, ko sva v Dachauu sedla na konja, sta se nama pridružila dva hudiča. Eden je sedel k meni, drugi pa k Joštu. Če sem pogledal po njegovem zamišljenem obrazu, sem čutil, da šepeta hudič Joštu na uho: »Čemu ti je treba deliti? Samokres imaš, bodalo imaš in samotnih mest je na vsaki cesti veliko; tudi jarkov je dosti, da vržeš truplo v katerega, kjer ga do sodnega dne nihče iztaknil ne bo!« Če pa je Jošt Schwarzkobler opazoval moje zamišljene oči, je videl, da tudi jaz mislim isto. — Tako sva se vlekla od dneva do dneva naprej. Približala sva se spet Donavi in mislim, da sva se bližala tudi mestu Passauu. Schwarzkobler mi je spregovoril, da je Eyrishouen blizu, in vprašal, če hočeva tu deliti ali doli v vasi. Brez obotavljanja sem odgovoril: »Tu!« — »Dobro«, reče Schwarzkobler, »tu se cepi česta: na levo teče do Eyrishouna, na desno pa proti meji. Deliva!« — Zavlekla sva konja v goščo ter ju privezala k drevesu. V tej gošči je bila majhna tratina. Vrgla sva tovor na zemljo ter sedla. Med nama je tičala vojna blagajna. Odprla sva železni zaboj. Do vrha je bil nasut z belim in žoltim denarjem. V ta denar je Schwarzkobler vtaknil svojo roko in mešal z njo po njem. »Glej, da se ti kaj prstov ne prime!« sem pripomnil hudobno. Odgovoril mi je s pogledom, a videl sem, da bi mi najraje odgovoril s samokresom: »Meniš, da sem tat, kakor so drugi?« Zavrnil sem ga: »Le mir, Jošt, le mir! Pričniva raje!« — »Dolgo se ne bova pričkala.« se je odrezal Schwarzkobler. »Gre na pol, pa je!« Začudim se: »Na pol? Ali naj Lukež nič ne dobi?« — »Bogve, če ne pogine v lazaretu!« se je ustavljal Jošt. Jaz pa: »Lukeževa tretjina gre z mano! Iz enega kraja sva, poiskal me bo!« — »In če umrje?« se je zakrohotal Schwarzkobler. »Spraviš ti njegovo tretjino, bratec! Opeharil me ne boš!« je hropel Jošt in njegova desnica je že lezla počasi do napetega samokresa, da sem prav videl, kako so se premikali prsti. — »Ti pa mene ne!« Že je tičalo bodalo v moji roki in sunil sem Jošta zadaj pod tilnikom v telo, da se mu je curkoma ulila kri. Samo trenutek je še sedel in me čudno debelo gledal. Nato pa je padel na hrbet in obležal. Ustne je premikal in zadnje njegove besede, ki jih je stokoma jecljal, so bile: »Pridem pote!« — »Prideš pome?« sem se šalil. »Če prej ne, vsaj na sodni dan popoldne!« — Truplo sem zavlekel še bolj v goščo ter ga vrgel v jarek. Obložil sem konjiča. Če je bilo mogoče, sem se vlekel s svojima konjičema noč in dan naprej. Ali noči so bile puste. Za mano pač ni več sedel peklenski hudič, a na njegovem mestu je sedaj čepel — Jošt Schwarzkobler. Če se tudi nisem oziral po njem, sem ga videl, kako je tičal za mano, kako je debelo gledal in kako mu je zijala zadaj na hrbtu globoka rana! Tudi molčal ni. Brez nehanja se je med konjskimi kopiti oglašal njegov šepet: »Pridem pote! Pridem pote!«

LUKEŽ: Polikarp, to je moralo biti peklensko življenje.

POLIKARP: Tako sem se privlekel do Škofje Loke. Ravno v tistih dneh se je po celem mestu govorilo, da išče škof Vid Adam 2000 nemških goldinarjev in da bi zanje zastavil dve lepi kmetiji na Visokem. Tedaj mi je zasijalo sonce! Ponudil sem gospodu glavarju ta dva tisočaka. Ko ju škof po preteku dveh let ni mogel plačati, mi je obe kmetiji prodal. Dodal sem še 500 domačih

goldinarjev, da je bila s tem odkupljena desetina in ostala je še neznatna tlaka, katero sem opravljajal z vinskimi tovari. Postal sem torej posestnik na Visokem, v očeh ljudstva pa eden prvih mož v Poljanski dolini. — Sam svoj biti je največja sreča! To srečo sem si zaželel že takrat, ko sem jezdaril v vojsko. — Oženil sem se. Wulffing na Suhi je imel mladega dekleta. To deklico sem dobil in še nekaj dote z njo. Bila je tvoja mati Barbara, Izidor, s katero, da povem, da sem delal čez mero grdo.

LUKEŽ: Nekega dne je prišel v tvojo hišo raztrgan človek, tvoj stari kamerad Lukež in je ostal pri tebi. Ni te vprašal, ali sme ostati, in ni te vprašal za svoj delež in ne, koliko bo zaslužil na leto. Vdan hlapec ti je bil kakor pes svojemu gospodarju. Polikarp, kamerad, ne trpinči več svoje duše! Sinova bosta popravila tvoje krivice, a morda tudi še ti ozdraviš.

POLIKARP: Ne, Lukež, moja pot je končana. Čutim, da dolgo več ne bom. Moram si olajšati svojo vest. Nekega dne je Jošt Schwarzkobler spet prišel zahajati k meni. Ponoči v sanjah je bil tu. In, če sem sedel v sedlu, je čepel ta peklenski mrlič spet za mano! »Pridem pote, pridem pote!« mi je spet in spet zvenelo po ušesih in od muk sem se v temni kleti dostikrat zvijal kot kača. Ti veš, kako je pri meni umirala Marija Schwarzkoblerica in kako je preklinjala morilca svojega moža. Takrat se je pričelo to grozno trpljenje. (*Stoka in ječi.*)

IZIDOR: Oče, Jurij se je vrnil s pisarjem!

POLIKARP (*Izidorju*): Kako je očetu?

IZIDOR: Slabo!

JURIJ: Podila sva se, kar se je dalo. Lukež, naroči pastirju, naj konja malo pregoni, da se ne prehladita. (*Lukež odide.*) Kako je oče?

POLIKARP: Slabo. Sedi, Jurij... Poslušajta me natanko, fanta, dobro si zapomnita in zapiše naj se vsako mojo besedo!

JURIJ: Ne mučite se, oče! Pozdravite se še!

POLIKARP: Dobro si zapomnita in zapiše naj se vsaka moja beseda! Moja želja je, da gospodariš na Visokem ti, Izidor, ki si starejši. Ne jezi se, Jurij! Tebi, Jurij, mora Izidor izplačati petnajststo goldinarjev, polovico kupnine, ki sem jo dal za Visoko.

JURIJ: Ne mučite se, oče.

POLIKARP (*pisarju*): Pišite dalje! — Ko boš za mano vse opravil, Izidor, izroči gospodarstvo Juriju, ker boš moral na pot. Jezdil boš daleč v tujino, dokler ne prideš do velike reke, ob kateri je nemško mesto Passau. Tik tega mesta mora biti vas Eyrishouen. Poizvedi za tuje ljudi, pri katerih je vnu-kinja Agata, o kateri je govorila Schwarzkoblerica. To dekletce moraš, naj te stane, kar hoče, pripeljati na Visoko. Šla bo s tabo, posebno ker bo hotela videti grob svoje stare matere. Ko jo pripelješ na Visoko, imej vsak dan pred očmi, da je Agata Schwarzkoblerjeva lastnica dobre polovice obeh tvojih kmetij na Visokem. Plačala se je ta polovica z denarjem Jošta Schwarzkoblerja, torej z dekletovim denarjem. Moja želja bi bila, da zasnubiš deklico in da bi postala tvoja zakonska žena. Če pa bi si izbrala drugega, ji izplačaj polovico naših dveh kmetij, da bo poravnana škoda in da ne bo na naši hiši ležalo prekletstvo. Prisezi! (*Izidor priseže.*) Dal si mi svojo prisego in zgnije naj ti jezik, če je kdaj prelomiš! — Jurij, ubogaj brata in ne prepri-rajta se! (*Hrope.*)

IZIDOR (*pade na kolena*): Oče, delal bom pokoro vse življenje za vaše in svoje grehe!

POLIKARP (*odsočno*): Slišiš, kako šumi reka in zvonovi se oglašajo... (*Jecljanje.*) Ali ga vidiš? Tam v temi stoji... In rano — in v nji to prekleto bodalo...! (*Z grozo.*) Slišiš... Pridem pote! Pridem pote... Pomagajte!

IZIDOR (*pograbi Dalmatinsvo Biblijo, skoči k očetu, odpre knjigo in čita*): Bug, bodi meni milostiu, po tvoji dobruti, inu pobriši doli moje grehe, po tvoim velikim vsmilenju. Zakaj, jest spoznam mojo pregreho, inu moj greh je vselej pred mano...

POLIKARP (*umirajoče*): Bodita blagoslovljena, otroka moja, za vso lju-bezen, katero mi izkazujeta!

ŠESTA SLIKA

Gostilna pri Wolgemuetu. Posebna soba. Pri eni mizi sedijo grajski pisar, mestni pek Prek in meščan Triller. Vstopi Tomaž Bergant. Vsi zavihajo nosove.

BERGANT (*pijan*): Ej, Kašper! Kašper!

WOHLGEMUET (*vstopi, med vrati*): Visočan je tu! Glej, da mu kaj do-brega pripraviš, Barbara! (*Izidorju.*) Kar vstopi, tu so sami boljši ljudje!

BERGANT (*veselo*): Ej, Kašper, kje pa tičiš, vruga? Vpijem in vpijem, pa te ni! Prinesi mi merico nemškega olja! Imam pravo poželenje po njem!

WOHLGEMUET (*jezno*): Kdo te je klical in najel, da nadleguješ go-spode?

BERGANT (*zaničljivo*): Kakšne gospode? (*Se zasmije.*) Takih gospodov ti na Lubniku, če hočeš, nagrabit na koše! Ali od teh živiš? Mi ti izpijemo tvoje kiso vino, kolikor ga ne popiješ sam, in še za drag denar! (*Udari ob mizo. Wohlgemuet ga pograbi za ovratnik in ga tira skozi vrata. Zunaj se sliši Bergantov glas.*) Kakor hočeš! Za svoj denar dobim povsod pijače in boljše od tvoje! Ti in tvoji gospodje v mojih očeh še tistega ne dosežete, kar puščajo konji in osli po cestah! (*Wohlgemuet se vrne ves zaripel v obraz.*)

TRILLER (*nevoljno*): Če boš take ljudi puščal sem gor, boš kmalu sam sedel pri mizi!

PISAR (*sitno*): Kaj bi bilo, če bi bil danes gospod baron med nami?!

WOHLGEMUET (*si popravlja obleko*): Verjemite, gospodje, da ne pride v gorenje prostore nihče, ki bi gospodom ne bil všeč! — Tukaj pa imam znanca, katerega gotovo ne boste odrinili. Polikarp Visočan, njegov oče, ki je včasih že pil pri tej mizi, je nalovil veliko denarja v švedskih vojnah. Ima pred sabo dolgo pot. Potuje v mesto Passau ob Donavi. (*Se rokujejo; pek in mitničar prijazno, drugi zviška.*)

PREK: Koliko imate kaj letos žita v kašči, gospod Triller?

TRILLER: Ni veliko, treba bi bilo zvišati desetino.

PISAR: Kakopak! Letos je dobra letina. Vsak petnajsti snop bi moral biti grajski! Hm, zakaj so pa valpti na gradu?!

PREK: Cena je previsoka. (*Zaslišijo se težki koraki.*)

WOHLGEMUET: Gospod Frueberger prihaja!

PISAR: Slabe volje bo, ker se je spet enkrat brez uspeha plazil okrog deželnega glavarja Volka Engelbrehta, da bi ga vpisal v knjigo kranjskih deželanov. (*Vstopi Frueberger, debel, z lasuljo na glavi, napihnjen, domišljav. Vsi vstanejo. Pisar predstavi tudi Izidorja, a Frueberger se za to ne zmeni. Sede na poseben, zanj pripravljen stol, vzame lasuljo z glave in si obriše plešo. Njuha tobak. Wohlgemuet mu prinese pijačo.*)

FRUEBERGER (*prepirljivo*): Slabo ste natočili, Wohlgemuet!

WOHLGEMUET (*pojasnjuje*): Peni se, vaša plemenitost gospod sodnik.

FRUEBERGER (*pije, se oddahne, nato proti družbi*): Danes ste pa zgo-
daj prišli!

PISAR (*z velikim spoštovanjem*): Kakor vidim, vaša plemenitost, ste se
zdravi vrnili iz Ljubljane?

FRUEBERGER (*zamrmra*): Turjačani bi vse radi sami požrli!

PREK (*hinavsko*): Koliko je deželanov, ki imajo dosti manj zaslug, kot
jih imaš ti.

FRUEBERGER (*mrzlo*): Ne govorimo več o tem! — Hvalil me je Leopoldus,
malo mi je mar, če me ne hvali ta Volk Engelbreht!

PREK: Le zadovoljen bodi, saj imaš sina, ki ti upravlja obrt, da si
lahko vesel!

FRUEBERGER (*jezno*): Pustimo to govorico! — (*Pisarju.*) Imate kaj
novic, gospod pisar?

PISAR: Mm, dosti novic! Po Ogrskem sekamo Turkom glave, da je
veselje. (*Izvoleče iz žepa pismo.*) Tu mi piše prijatelj Markovič iz Ljubljane
dolgo pismo. Naznanja mi, da je bilo naše ogrsko glavno mesto v največji
nevarnosti, da bi ga Turki zopet zavzeli.

FRUEBERGER (*se začudi*): Ni mogoče!

PISAR: Poslušajte! (*Čita pismo.*) V naši trdnjavi je živel neki lajtnant
Fink von Finkenstein z imenom. Bil je doma s Pruskega in je živel z dvema
Turkinjama, in sicer tako, kakor živi Turek s svojimi ženami.

FRUEBERGER (*se jezi*): Grdoba grda!

PISAR (*čita dalje*): In ta Fink von Finkenstein se je prodal turškemu
paši za dva tisoč cekinov ter je hotel Turke spustiti v mesto, kjer je bilo
obzidje najslabše.

VSI: Nezaslišano!

FRUEBERGER (*ves ogorčen*): O, ti svinja ti!

PISAR (*čita*): Paša je bil vesel, da je kar od zemlje skakal. Takrat je
bil v turškem taboru ujet naš polkovnik Pisterecki, katerega so ravno v tistih
dneh zamenjali z nekim turškim generalom. Temu je prišlo vse na uho in,
komaj se je vrnil v našo trdnjavo, je vse naznanil njenemu zapovedniku,
gospodu generalu Becku, ki je takoj dal zapreti izdajalca Finka von Finken-
steina. Ta je vse priznal, padel na kolena in prosil za svoje življenje, jokajoč:
»Kaj je vaši ekscelenci za prgišče krvi!«

TRILLER (*ogorčeno*): Hm, to je plemenitaš!

FRUEBERGER (*jezno*): Hvala Bogu, da je bil Prus in da ni spadal med
nas, domače plemenitaše!

PISAR (*čita*): Pa mu jokanje ni nič pomagalo. Vojna sodnija je judi-
cirala, da je kriv in da se mu bo v dobro zaslužen kazni, drugim pa v
gnusobo in eksemplu odbila glava, truplo razsekalo na četrti in vsaka četrt
v posebni ulici razobesila. Še dalje se je judiciralo, da se Finku von Finken-
steinu iztrga srce ter se mu z njim tolče okrog gobca — vse to v imenu pra-
vice. Tako se je sodilo v Budi 8. aprila 1687, kar se je potem 9. aprila vse do
pike tudi izvedlo nad hudodelnikom. (*Preneha čitati in pristavi.*) Mi pa smo
izvedeli to šele sedaj, ker preteče vselej nekaj let, preden pride kaka ime-
nitna reč do naše beraške Loke!

TRILLER (*se zavese*): Nič ne de! Nič ne de! Samo, da se izve.

FRUEBERGER: Jaz moram povedati, da mi je taka pravica prav po mislih. Koliko bi dal (*se škodoželjno nasmeje*), da bi mogel gledati, kako so ga sekali in rezali, kakor se mu je spodobilo. Sicer je res škoda, da pridejo tako lepe novice tako pozno k nam!

PISAR: Vojaštvo ne naznanja rado takih izdajstev, zato jih izvemo šele po letih.

FRUEBERGER: Škoda, škoda! Ljudem je treba pokazati, da se pravice preprositi ne da! Kaj pravite vi, mojster Remp? (*Se obrne k slikarju Rempu, ki sedi sam za posebno mizo, nekaj riše, preklada risbe ter počasi pije iz majolike.*) No, mojster Remp, kaj pravite vi? Morda pa le napraviva zdaj malo kupčijo, katera nama se do sedaj še ni posrečila, dasiravno sva o nji že velikokrat govorila. Kaj bi rekli vi k majhni, pa ne predragi podobici, na kateri bi se videl Fink von Finkenstein, kako je z odbito glavo ležal na tleh in kako mu je rabelj s srcem klestil po gobcu? Maestro, koliko bi hoteli imeti za tako podobo — recimo podobico?

REMP: Za odbito glavo, za iztrgano srce in morda še za par škafov krvi — čakajte no, koliko bi hoteli vi plačati?

FRUEBERGER (*skopuško*): Nekaj bi že plačal, preveč pa ne. Časi so slabi in za denar je trda.

REMP (*se šali*): No, vidite, se že tresete za denar, kakor je vaša navada! Morda napraviva kaj cenejšega? Kaj bi rekli k mesnici, kjer pobija mesar velikega vola? Če bi vam zadoščala vol in sekira, od mesarja pa samo roka, ki sekira vihti, bi bilo dosti cenejše, gospod deželan! (*Navzoči se muzajo.*)

FRUEBERGER (*ogorčen*): Vi se morda hočete šaliti, maestro Remp? Ali šala nasproti takemu možu, kakor sem jaz, nikakor ni na mestu. Ali ni tako, gospodje?

VSI (*razen Izidorja, zamolklo*): Da, da!

REMP: Kaj mi je za vašo sodbó? Kaj mi je na vaši Škofji Loki? Pri Sv. Volbenku sem potegnil denar za svojo podobo in za Selca bosta dve ravnokar gotovi. Prihranil in nastrgal sem že nekaj skupaj, da lahko odrinem v Italijo, kjer vedno sije sonce, ali pa v deželo velikih mojstrov, v prelepo Flandrijo. Plačam, Wohlgemuet! (*Plača in odide.*)

FRUEBERGER: Beraški napuh!

TRILLER: Prevzetnost prevzetna!

PISAR: Škoda, saj slika skoraj same svete peršone!

IZIDOR (*plaho pripomni*): Zal gospod je.

FRUEBERGER (*plane vznevoljen*): Kdo pa je on? (*Nestrpno.*) Še enkrat vprašam: Kdo pa je on? (*Zviša glas.*) Kdo je on?

IZIDOR (*jezen*): Kdo je on? Pri nas se pripoveduje, da je prišel bos in raztrgan v Loko in da je bil hvaležen za kos kruha, če ga je dobil. Nato je navsezadnje kelihe in monštrance zlatil in pritiskal ljudi tako, da je od cesarja kupil gosposki stan. Pri nas se tudi pripoveduje, da stare hlače niso nove in naj se nanje prišije še tako široka nova krpa. To je on!

FRUEBERGER (*kri mu je zalila obraz, ves se trese od razburjenja, preorne tobak, lasulja mu zleze z glave, kriči*): Kašper! Kašper! Pokličí hlapce, da tega neumnega in neotesanega kmeta ven vržejo!

WOHLGEMUET (*odločno*): Nak, tega ne morem storiti, tega ne storim! Izidor Khallan je moj sorodnik, je moj prijatelj, kar sne in izpije, pošteno plača.

FRUEBERGER (*tuli*): Pa gremo mi, pa gremo mi! (*Gospoda ogorčeno odhaja.*)

TRILLER (*čemerno*): Wohlgemuet, pri vas je vsak večer manj prijetno!

PISAR: Ni treba, da bi samo sem prihajali!

IZIDOR (*skesano*): Veliko škodo sem ti napravil, Wohlgemuet, ne bo jih več.

WOHLGEMUET (*jezen*): E, kaj! Ti gospodje mi segajo dostikrat do grla. Usta vedno polna, mošnje pa prazne!

SEDMA SLIKA

Pred hišo na Visokem. Pride Debeljak in vstopi skozi vežna vrata. Ker nikogar ne najde, se zopet vrne.

DEBELJAK: Dober dan Bog daj! (*Pavza.*) Ali so vsi pomrli pri hiši?

ŠPELA (*postarana žena, se nekje oglašaja*): Kdo pa je?

DEBELJAK: Jaz. Ali je še kdo živ pri hiši?

ŠPELA (*pride pred hišo*): A, vi ste, sosed Debeljak! Prašičem sem pokladala. Takoj pokličem Jurija!

DEBELJAK: Izidorja še ni?

ŠPELA: Ne še. (*Odide.*) Jurij! Jurij!

JURIJ (*pride*): Dober dan, sosed! Šekasta krava, tista, ki sem jo kupil pri Strnišarju, je telila, pa se je ravnokar potrebila.

DEBELJAK: Je oboje zdravo?

JURIJ: O, pa še kako! Tele je že zjutraj hotelo čez ograjo. Že dolgo ni bilo tako močnega junca!

DEBELJAK: Srečo imate pri hiši, srečo, Jurij!

JURIJ: Ah, dela čez glavo. Ko bi bil vsaj Lukež še živ!

DEBELJAK: Boga zahvali, da ste jo drugi srečno odnesli! Ako bi ne bil Lukež za vse tvegat, bi vam bili rokomavhi odnesli vašo blagajno.

JURIJ: Ah, kaj denar! Ves denar bi jim pustil, zlomkom črnim, samo da bi bil Lukež ostal. (*Medtem prinese Špela kruh in žganje.*)

DEBELJAK (*se usede*): Ja, ja, Jurij! Misliš, da bi bili vi še živi in zdravi, če bi bili rokovnjači prišli do vas? Verjemi meni, takim ljudem ni nič težko, pošlata dva ali tri ljudi v krtovo deželo! Poskrbi za njegov grob in naj v miru počiva, saj tako ni imel nič svojih. (*Pavza.*) O Izidorju še nič novic?

JURIJ: Nič. To, kako se je zameril loškim purgarjem, ste slišali? Sodnik Frueberger je menda ves besen na Visočane!

DEBELJAK: Slišal, slišal in nič kaj prav se mi ne vidi. Tako ti povem — jaz sem star in verjemi mi — z gospodo se ni prav dobro bosti!

JURIJ: Ah, kaj! Visočani smo svobodnjaki in ne damo se, da bi gospoda z nami pometala.

DEBELJAK: Ne, ne. Upajmo, da ne boste imeli opravka s sodnijo. (*Podraži Jurija.*) Čeprav se o tebi, Jurij, sliši marsikaj! (*Jurij se začudi.*) Nič hudega, nič hudega! Ali pri vinu in pri dekletih je treba biti previden.

JURIJ (*prešerno*): Ne bojte se, sosed Jakob! Vesel sem res rad in pete me rade srbe. Kaj morem za to, če me dekleta rada vidijo! Ha, ali ujeti se Jurij ne da! (*Pije in natoči tudi sosedu, ki je že prej izpil.*) Pa pustiva to! Veste, sosed, da me za Izidorja včasih malo skrbi. Res, pot je menda dolga.

Ali, ko je odhajal, je bil sv. Florijan, zdaj bomo pa kmalu ajdo želi, njega pa še zmerom od nikoder.

DEBELJAK: Upajva, Jurij, da hudega ne bo. (*Se popraska za ušesi.*) Skrb pa je tudi mene pognala na Visoko.

PASTIR (*kriči za odrom*): Jurij! Jurij! (*Priteče.*) Izidor gre domov!

JURIJ: Kaj? (*Oba z Debeljakom presenečeno obstaneta.*)

PASTIR: Res, res. Vsak čas bo tu! Z Debeljakovim Francetom sva lovila ribe pod Krnišarjevim mostom...

DEBELJAK: Kaj? Ti presneti froc! Krave pa gotovo v detelji! Ti žival ti, salamenska!

JURIJ: Pustite ga, sosed!

PASTIR: ... pa sva videla jahače na ovinku. Dva sta bila. Na enem konju sedita dva. S Francetom sva se nekaj časa smejala, a kmalu sem jaz spoznal konja. Naš Izidor je! Glejte, glejte, so že čez most!

DEBELJAK: Tako je! Če o volku govoriš, pa volk pride.

JURIJ (*ves iz sebe*): Špela! Počakaj, Matevže! Pokliči tudi Franceta, da ju pozdravimo! Špela, ti pa pripravi kaj za otroka! (*Pavza. Prideta Izidor in Agata.*)

DEBELJAK: Izidor, pozdravljen!

IZIDOR: Pozdravljeni! Hvala Bogu in sv. Kozmi in Damijanu! Doma smo. Pozdravljen, sosed!

JURIJ (*ves začuden*): Špela! To pa ni otrok, ampak prešmentano lepo dekle!

IZIDOR: Jurij, pozdravi Agato! Glej, to je naša Agata! Ali je ne boš pozdravil na visoškem domu?

JURIJ: Agata Schwarzkobler, bodi pozdravljena pod visoko streho!

OSMA SLIKA

Travnik pred Čadeževo pivnico v Sestranski vasi. Ograjen prostor za ples. Mize in klopi, godba, gostje, ples. Nastopijo Jurij, Izidor in Agata. Izidor sede za mizo. Okrog Agate se vsujejo dekleta.

ROZALA: Glej no, Visoška Agata! Saj je res Agata! Kako imenitno ti pristojna naša noša in peča tvojim rumenim kodrčkom!

METKA: Veš, Agata, kaj so govorili fantje danes pred cerkvijo?

AGATA (*smeje*): Beži no, naj govore, kar hočejo!

METKA: Da je v naši dolini malo tako lepih in zalih deklet.

AGATA: Saj ni res, bežite, bežite!

ROZALA: Kako ji že teče naša govornica! Saj še ni leto, kar si med nami.

AGATA: Dajte no mir!

JURIJ (*pristopi z več fanti*): Agata, takoj bodo spet zagodli! Čebljate lahko na Visokem vsako nedeljo, ples pa ni vsako nedeljo. (*Jo odvede na ples, dekleta tudi odidejo s fanti. Izidor se medtem razgovarja pri mizi z gospodarji.*)

DEBELJAK: Pridno gospodinjo imaš, Izidor. Naša dekleta ne morejo prehvaliti vaše Agate.

IZIDOR: Res, vsi smo je veseli in vsem poslom je vzgled njena pridnost.

HAFNER: Govorilo se je, da večkrat joče za svojo staro materjo.

IZIDOR: Od pričetka, ker ji je bilo dolgčas po domu. Zdaj ne več. (*Pride Marks Wulffing. Obraz ima zaraščen z močno brado. Pozdravi Izidorjevo omizje in hoče sestiti k drugi mizi. Izidor se ozre.*) Ti si, Marks? K mizi sedi! Jej in pij! (*Pokliče pijače.*) Od kod prihajaš?

MARKS: Naravnost iz Davč. — Nisem mislil, da me boš spoznal, Izidor.

IZIDOR: Slaba bi bila, da bi svojega bratranca ne spoznal. Sedi, pij in jej!

MARKS (*sede*): Nisi jezen zaradi tistega, kar se je zgodilo z Jurijem v Loki?

IZIDOR: Kar je bilo, je bilo. — Kaj pa oče Jeremija? Je pri dobrem zdravju?

MARKS: Pri zdravju je že, ali siten je, da ni izhajati z njim. (*Je, pije in pripoveduje.*) Star je kakor zemlja in visi na svojem posestvu kakor klop na pasjem repu. Hoče, naj mu otroci tlačanijo in le tlačanijo. Jaz pa postajam starejši in ni je kmetije, katere bi se ne upal prevzeti in pametno gospodariti na njej. Nočem biti več brezplačen hlapec. Z očetom sva se zato grdo sprla in, da povem po pravici, ušel sem z očetovega doma. Če že moram hlapčevati, hlapčujem lahko pri tujih ljudeh in ne pri očetu, kjer si zaslužim komaj za obleko! Če me hočeš vzeti, Izidor, pridem k tebi, če ne, si poiščem službo drugod.

IZIDOR (*preudarja*): Pričela so se dela na polju in vsak delavec mi prihaja prav. Dal ti bom prvega hlapca plačo. Lahko se pa povrneš vsak hip k očetu, da ne bo mislil, da hočem zdrahe delati med njim in sinom. (*Medtem se ples konča. Jurij je že med plesom jezno motril Marksa. Ko pripelje Agato, se takoj jezno odstrani. Ves čas motri, kaj se godi pri mizi. Izidor seznanja.*) Agata, moj bratranec Marks Wulffing! To je Agata Schwarzkobler ali naša visoška Agata.

MARKS (*že pijan*): Schwarzkobler? Ali govori v soriškem narečju?

AGATA (*se mu nasmehne*): Ne, govorim že kar dobro kranjski in počutim se popolnoma Kranjico, kakor, da sem bila tu rojena. (*Jurij jezno opazuje razgovor. Zasllišijo se vzkliki: »Ta rejnata gre!« Vsi so pozorni.*)

DEBELJAK: Hm, ta iz Šefertna pa prav pri nobenem plesu ne manjka!

HAFNER: Salamenska ženska!

DEBELJAK: Med tednom dela, ob nedeljah in praznikih pa pleše.

JURIJ: Prav ima!

IZIDOR (*se zgrozi*): Kakšna ženska!

ANA RENATA (*oblečena kot plemkinja v jahalno obleko in z bičem v roki. Pred njo hlapec s samokresom za pasom. Ona premeri z očmi vse navzoče in stopi k mizi gospodarjev*): Boš plesal, Izidor Khallan? (*V tem trenutku stopi predrzno pred njo mlad fant, ki je malo okajen.*)

MLAD FANT: Pojdi pit, ta rejnata! Potem pa se enkrat ali dvakrat zasučeva! (*Zavriska.*)

ANA RENATA (*zaničljivo*): Pri nas taki še koze pasejo! (*Švigne z bičem po zraku, fant odskoči. Išče v torbici.*) Tu imaš dve livri, pa si pri cerkvi kaj kupi! (*Smeh. Izidorju.*) Boš kaj plesal, Izidor?

IZIDOR: Ne znam plesati.

ANA RENATA: Boš pa ti, Jurij!

JURIJ (*oči se mu zaiskre, jezno pogleda Marksa in Agato*): Pa res rad plešem!

ANA RENATA (*zapovedovalno*): V gosli dam jaz, da veš! (*Vrže beneško krono v gosli. Plesišče se takoj izprazni. Ona in Jurij plešeta sama. Gledalci*

ju hvalijo, kako lep par da sta. Potem se Ana Renata z Jurijem usede k posebni mizi, pokliče pijačo, povabi gledalce.)

JURIJ (*meri jezno Agato. Ani Renati*): Ti si najgorše dekle, kar jih je na svetu, Ana Renata!

ANA RENATA: Ti pa najgorši fant, kar jih ima dolina, Jurij Khallan!

AGATA (*sedi vsa izgubljena pri Izidorjevem omizju. Pogovor z Marksom se je popolnoma ohladil*): Pojdiva domov, Izidor!

IZIDOR (*zaskrbljeno*): Si bolna, Agata? Takoj bom osedlal. (*Zakliče.*) Jurij, čas je, da odrinemo proti domu!

ANA RENATA: Kdo bo že zdaj hodil domov!

JURIJ (*ostro*): Plesal bom, dokler bom sam hotel! Tudi nisem več tako mlad, da bi sam ne poznal pota do Visokega in najsi je v noč!

ANA RENATA (*mu pritrjuje*): Pa ravno ponoči bova mimo prijahala!

IZIDOR (*Agati*): Agata, če ti je slabo, še ostaneva.

AGATA (*slabe volje vstane in gre k oddaljeni klopci*): Kaj naj mi bo slabo? Pa vendar ne misliš, da mi bo slabo, če pleše Jurij s tisto gosposko vlačugo?

IZIDOR (*osupel*): Vlačuga ji ne smeš praviti! Iz dobre hiše je. Njen stric je škof, kar ni majhna reč. V Loki sem slišal, da so Skarlikijevi jako poštena in bogata rodbina, katera ima razen Šefertna, kjer gospodarja Ana Renata, še druga posestva.

AGATA (*hladno*): Zavoljo mene se lahko koplje v denarju in pajdaši z vsemi moškimi v Poljanski dolini — kaj meni mar!

IZIDOR (*negotovo in počasi*): Jurij je lahkomiseln. Sami plesi in preje mu gredo po glavi in komaj bi bil za gospodarja na takem posestvu, kakor je moje.

AGATA (*zbadljivo*): Naj se pa na Šeferten priženi — kaj meni mar!

IZIDOR (*obotavljaje*): Tudi meni ne bo drugega ostajalo, kakor da dobim nevesto na Visoko. Brez gospodinje ne bom mogel ostati.

AGATA (*začudena zajoče*): Jeli ti ne gospodinjim dobro?

IZIDOR: Ravno zato bi rad, da postaneš moja prava gospodinja — moja nevesta in moja žena, Agata!

AGATA (*zastoka in se oprime njegove rame*): Lepo te prosim, Izidor, nikanar mi ne govori kaj takega! Nimam nič. Beračice ne boš vodil na Visoko!

IZIDOR (*v zadregi*): Če je samo zaradi beraštva — poslušaj, Agata, da ti povem... Saj ti ne veš... (*V zadregi umolkne, ker se približa Jurij.*) Takoj osedlam. (*Se odstrani.*)

MARKS (*je medtem pridno pil in molče opazoval, kar se je godilo in govorilo. Ko se je Izidor odstranil, prestreže Jurija, skoči k Agati in zapije*): Zdaj pa na ples! (*Zagrabi Agato za roke in se z njo postavi v sredino plesišča. Bahato vrže denar v gosli. Vsi drugi stoje ob straneh. Fantje gledajo jezno in krvavo, Jurij ves jezen.*) Sedaj, telički, glejte, kako plešemo mi, ki smo Tajčerji! (*Pleše z Agato star renski ples z različnimi figurami, zelo divje in vsiljivo. Naposled prime Agato okrog pasu, jo dvigne visoko in se vrti z njo. Mahoma jo spusti k sebi, jo objame in sili vanjo.*) Naša si, moja si in nikogar drugega!

AGATA (*se brani, ga oklofuta in zapije*): Jurij! (*Marksu.*) Pusti me, pusti me! Kdo te mara, grdoba grda! (*Jurij se zažene v Marksa, fantje za njim, podrejo ga na tla, tepejo in sujejo. Debeljak in Hafner preprečita pretep.*)

MARKS (*se s težavo dvigne. Groza ga je pogledati. Raztrgan je in razmršen, na eno nogo šepa, divje sovraštvo bruha iz njega*): Kranjski psi! Ste me, ker vas je bilo preveč! Hudičeva zalega! Najbolj pa me peče, da me je tepla ženska — ženska, ki je od naših ljudi! (*Žuga Juriju.*) Čakaj, hudič! Že posvetim tebi in tvoji coprnici!

JURIJ (*pristopi k Agati, jo tolaži*): Ne bodi huda, Agata!

AGATA (*vsa preplašena, a vendar srečna*): Ne vem, čemu naj bi bila!

IZIDOR (*prihiti. Zaljubljenca se zdrzneta. Izidor pregleduje situacijo*): Kaj je? (*Pristopi k Agati.*) Agata, konj je osedlan.

DEVETA SLIKA

Pred hišo na Visokem. Agata pripravlja jerbas za kosce. V roki ima orč z moštom. Izidor jo opazuje. Sliši se petje in vriskanje koscev na bližnji senožeti.

IZIDOR: Naj pomagam, Agata?

AGATA: Ne, bom že sama. Saj vem, da si dober, Izidor!

JURIJ (*z desne s klepičem ali senenimi vilami*): Počakaj, Agata, ti pomagam!

AGATA: No, hitro stopi! (*Odideta.*)

IZIDOR (*gleda za njima, nato zamišljeno*): Kadar ju vidim, kako se spogledujeta, me vselej zbode pri srcu. Nekaj je med njima. Tako ne bo šlo več naprej. Moram mu povedati. Vraga, saj bi moral vendarle vedeti, da to dekle ni zanj! Agata bo moja! Agata bo višoka gospodinja! (*Modruje sam s seboj.*) Pisati zna, brati zna, v vsem mi pomaga. Govorico ima pametnejšo od drugih dekličev. — Postavna je. Njen obraz, najbolj pa so mi všeč tisti njeni kodrčki. (*Za odrom se sliši govorica. Izidor se zdrzne in zapazi grajske biriče.*) Saj to so grajski biriči. Na poti k nam? Mihol Schwaiffstrigkh? Da, prav gotovo nihče drug kot grajski ječar Mihol. Zlomka, če prihajajo k nam, ne bo nič dobrega!

MIHOL (*pride z biričema, odloži bisago, biriča pa helebardi*): Si sam? Gospodar Izidor Khallan, kje pa imaš družino?

IZIDOR: Na travniku za vodo so. Danes spravljamo zadnje seno.

MIHOL: Jesti nam boš dal, Izidor — smo res lačni! Ta »Flekter«, nas je na vse jutro spodil iz postelje, da smo morali odriniti, ne da bi bili kaj zaužili. Kje imaš Agato?

IZIDOR: Pri koscih je. (*Mihol namigne biričema, ki se odstranita proti travniku.*)

IZIDOR: Kaj je novega v Loki?

MIHOL (*počasi*): Najboljša novica je, da je prišel novi škof Joannes Franciscus, ki je ravnokar prevzel vlado. Pregledati hoče svoja loška posestva in glavarju bi kar rad privoščil, da bi ne bilo vse v redu. Pa kako hoče biti vse v redu, ko vem, da spravlja ta hudič v svojo malho, kar le more! (*Pije.*) Na gradu je vse prevrnjeno, vse premetano in gospod Joannes Franciscus zapoveduje kakor kak švedski general. Kakšne besede ima — da se že streseš, preden jih je spregovoril! Pravijo, da je bil oficir, prej ko je prestopil v Cerkev. Mogoče, da je bil, mogoče, da ni bil — vede se, kakor da je bil! Ko bi ti videl, kakšen je danes naš »Flekter«! Kar v nič ti zleze, prej ko ga opaziš v pesku pred sabo! Ali misliš, da imam jaz kaj govoriti? Še toliko ne

kot podgana v ječah! Nekega voleta je privlekel s sabo, in vole tukaj, vole tam, mi pa, ki opravljamo pošteno službo, moramo tiščati jezik za zobmi! Oh, da bi kmalu odletel nazaj, od koder je prišel! (*Premor!*) Kako je? Si kaj pridela lansko leto?

IZIDOR: Ne preveč. Letina ni bila posebna.

MIHOL (*ga kratko zavrne*): Pa je že kaj ostalo. (*Poseže po prazni bisagi in jo položi pred Izidorja na mizo.*) V mestu smo reveži: mi ne orjemo in ne sejemo in tudi ne žanjemo. (*Izidor molči. Mihol nadaljuje:*) Svinjsko gnjat bi kupil, če bi se dobila kje tod, in nekaj moke. Bogve, da sem je potreben! (*Ker se Izidor ne zgane, vzdihne:*) Ja, ja, čuden človek ta škof Franciscus! Po vsej sili se je naselil v sobi, kjer sta nekoč dva hlapca umorila škofa Konrada ter ga oropala tisoč srebrnih kron in kjer straši, kar ve v Loki vsak otročaj. Hoče se vojskovati s strahovi, samo pomisli, vsako noč leži na postelji umorjenega! (*Tedaj pripeljeta biriča Agato. Z njo pride Jurij in vsa družina.*)

MIHOL (*mračno*): Čas bo, da se odpravimo, če hočemo priti v Loko še pri dnevu.

IZIDOR (*prepaden*): Kaj je to!? Agata? Zakaj? Čemu?!

MIHOL (*suhotno*): Z nami bo morala. Na gradu jo hočejo imeti — pa mislim, da ne bo nič hudega. (*Izidor pograbi zbežan bisago in plane v hišo. Mihol se zadovoljno smeje in korači pred hišo. Družina je vsa razburjena, sliši se iok, kriki in govorica.*)

IZIDOR (*plane iz hiše s polno bisago*): Mihol, prosim te za pet Kristusovih ran...

MIHOL: No, no, no, le pomiri se, Izidor! Mislim, da ne bo nič hudega.

IZIDOR (*prosi*): Mihol, ravnaj z dekletom v ječi človeško!

MIHOL (*ga potreplja po rami in objublja*): Bom, bom, Izidor! Ne delaj si skrbi. Kaj more biti? Kaka malenkost, kaka lažniva čenčarija poljanskih babnic. Če bi bilo kaj hujšega, veruj mi, da bi mi ne bilo ostalo neznano, ker mi grajski glavar vse pove, kar je imenitnejšega. (*Iz hiše pride Jurij, pripeljen za pot. V rokah ima Agatino culico. Agata je mirna. Okrog nje ženske v joku.*)

ŽENSKÉ: Ježeš, Ježeš! Bog in sv. Volbenk nas varujta! Kaj je naredila, kaj je naredila?!

IZIDOR: Agata, kaj je, Agata?!

AGATA (*mirno*): Pomiri se, Izidor! Ne bo hudega. No, no, dekleta, dajte mir! Kmalu se vrnem. Ne pozabite na molženje v pravem času! Pazite, da bo živina zdrava! Jutri se mora namočiti perilo, da boste imeli za nedeljo kaj obleči! (*Biriča ji zvežeta roke.*)

JURIJ: Agata, spremim te v Loko, da te branim pred temi grajskimi surovinami! (*Nebo se stemni in čuje se oddaljeno grmenje.*)

Sprememba prizorišča. Pod visoška lipo. Družina pri kosilu. Špela odloži žlico, zajoče v predpasnik in odide, Franček za njo.

IZIDOR: Šimen, položi kravam in na vodo jih spustita!

ŠIMEN: Greva, Tevže! (*Odideta.*)

JURIJ: No, no, Špela — Kaj si mi včeraj objubila?! — Zaradi loškega glavarja se lahko izjočeš, pa ne vem, če bo Agata za to kaj na boljšem.

IZIDOR: Pusti jo, Jurij! Pospravi, Špela! — Odtregala se bo skala in kakor se je zvalila na očetov grob, se bo zvalila sedaj name. Kaj je rekla glavarica?

JURIJ: To, kar sem ti že desetkrat povedal.

IZIDOR: Prekletstvo je nad našo hišo.

JURIJ: Ko sem se poniževal in moledoval pred njo kot še svoj živ dan ne pred nikomur, mi je obljubila, da se bo zavzela za Agato, da hlapci ne bodo presurovi z njo. O tem, zakaj je morala na grad — nič!

IZIDOR: Kaj je mogla zagrešiti? Kaj je vendar počela Agata, da jo je smela pravica potegniti k sebi?

JURIJ: Ne zdržim več!

IZIDOR: Vedno so nas učili, da pravica ne dela nikomur krivice. Toda, ali to ni krivica, da vlačijo našo Agato že štirinajst dni po grajskih ječah kakor nedolžno jagnje?!

JURIJ: K Tišlerju na Log stopim, morda so vozniki prinesli kaj novic. *(Hoče oditi.)*

IZIDOR: Glej, da boš do noči nazaj. — Mene bo zapustilo še tisto malo pameti, ki jo imam.

DEBELJAK *(pride medtem počasi v popotni obleki, se ustavi, išče besede, bled je, ustnice se mu tresejo, govori s prisiljeno lahkodušnostjo)*: Dober dan, Izidor! — V mestu sem bil, Izidor...

IZIDOR *(plane)*: V Loki? In...

DEBELJAK: Pomiri se, Izidor! Novi škof je prišel. Vsa Loka je pokonci. Le čakaj, da ti povem.

IZIDOR *(kakor obstreljen)*: No, kaj je? O našem dekletu si kaj slišal?

DEBELJAK *(gleda proti nebu in težko govori)*: Čakaj no, da ti povem! Na trgu sva se srečala z mestnim pisarjem, saj ga poznaš, gospoda Boltežarja? In ta mi je naročil, da naj ti povem — čakaj no, da ti povem... *(Si obriše potno čelo.)* Kaj mi je že naročil? Čakaj no, da ti povem... Novi škof je prišel in gospod Boltežar, ki je tvoj prijatelj, bi ti svetoval, da stopiš k škofu, da bo prav in ne bo škodovalo...

IZIDOR *(zaječi)*: Zavoljo — dekleta?

DEBELJAK: Gospod Boltežar pravi, da zavoljo dekleta! Čakaj no, ravno zavoljo dekleta, in da ne bo škodovalo...

IZIDOR *(plaho)*: Ali se briga škof za take malenkosti?

DEBELJAK: Gospod Boltežar pravi, da se briga!

IZIDOR *(zaihti)*: Za božjo voljo, kaj pa imajo proti dekletu?!

DEBELJAK *(obrača na vse strani svoj obraz, brska s prsti po svojih sivih laseh, končno zamolklo odgovori)*: Dolže jo, da je delala točo, da je tvoje prašičke jahala nad tvojo hišo in da se je s hudičem rada imela.

IZIDOR *(plane kvišku)*: Jezus Kristus!...

JURIJ: Ali ste nori?!

IZIDOR: Naša Agata, moja Agata, sv. Izidor, pridi mi na pomoč! Da je coprnica!?

DEBELJAK *(miri)*: Čakaj no, da ti povem... Jaz nič ne vem. Gospod Boltežar pravi, da Marks Wulffing nekaj pričuje in da hoče priseči...

IZIDOR *(zakriči)*: Marks Wulffing?!

DEBELJAK: In gospod Boltežar pravi, da se mudi, da je že prišel krvnik iz Ljubljane in da na Gavžniku že grmado postavljajo...

IZIDOR: Naša Agata coprnica! *(Se prime za glavo in se sesede.)*

JURIJ: O, zakaj ga nisem kresnil, da bi se nikoli več ne pobral!

DESETA SLIKA

Majhna sobica na gradu v Loki, kjer je bil umorjen škof Konrad. Neznatna postelja, nad njo naslikan na zidu črn križ. Pri oknu miza in nekaj stolov. Popoldne. Škof je neznatne postave, drobnega obraza z ostrimi železnimi črtami, prijaznimi očmi in tankimi energičnimi ustnicami. Nosi rdeče obšit talar, na prsih ima enostaven zlat križ. Sedi pri mizi, pije iz srebrne čaše vino in je iz pozlačene skodelice drobne smokve. Pred njim uradne listine. Stari služabnik Pièrre odpre vrata, spusti v sobico Izidorja in odide. Škof pogleduje Izidorja od strani in je smokve. Izidor hitro poklekne in se trka na prsi.

ŠKOF (zakriči): Pièrre, valet de chambre! (Služabnik tiho vstopi in se globoko prikloni. Škof trdo): Pièrre, povej temu človeku, da se pred človekom ne kleči! (Pièrre namigne Izidorju, naj vstane in spet tiho odide.) Ali meniš da sem »Flekte«, kateremu je Bog ustvaril glavo, možgane mu je pa ustvariti pozabil? (Se smeje dolgo in pristrčno.) Kaj meniš, da sem »Flekte«? (Pokaže stol pri mizi.) Sedi! (Izidor ves zmeden sede. Škof pograbi polno pest smokvic in jih usuje pred Izidorja na mizo.) Jej! (Spet se smeje glasno in zdravo, potem brska po listinah in vpraša): Izidor Schwarzkobler?

IZIDOR (plaho, spoštljivo): Khallan — če hočete, zapišete lahko tudi Khallain, vaša milost!

ŠKOF: Torej ni sestra? Morda nevesta?

IZIDOR: Agata je iz Eyrishouena, iz Passaua. Sirota je. Moj pokojni oče je želel tako, da pride deklica v našo hišo, ker je bil njen pokojni oče očetov kamerad.

ŠKOF (obraz se mu je skrčil): Ni te torej privedla k meni ljubezen do nesrečne ženske, pač pa ljubezen do tvojih dveh kmetij, ki bi prišli v sramoto, če obsodimo Agato Emo Schwarzkoblerjevo?

IZIDOR (zaječi): Hudo je živeti pod tako sramoto!

ŠKOF (se smeje): Ne vem, kaj bo! Tej pregrešni Agati Emi se očitajo pregrozne reči. Tu berem, da je imela s hudičem pravo zakonsko zvezo, tako da se nič kaj rodilo iz tega peklenskega zakona — vsaj kaj prašičkov, da bi si jih ne bila izposojala pri tebi, kadar jo je mikalo, jahati v kolobarju nad tvojim domom! In temu Marksu Wulffingu se je kar zajedla v meso in moj premodri Mändl je spisom priložil kremen, ki ga je ta Marks lastnoročno izvlekel iz svoje rane! Pri nebeških svetnikih, vse se ujema, vse je dokazano in božja previdnost me je o pravem času poslala tu sem! (Obraz se mu spremeni v satanske poteze, skoči s stola po sobi.)

IZIDOR (šepeta): Agata je izgubljena! (Se začne križati.)

ŠKOF (kolne in dirja po sobi): Mon Dieu! Eksempel se mora postaviti, eksempel hočem postaviti v teh krajih, da ne bodo več potolčeni po toči in da ne bodo trošili po njih nezakonskih svojih prašičkov Lucifer in njegovih bratje! Parbleu! (Škriplje z zobmi, stiska pesti, nato vpraša ostro in trpko:) Kaj bo sedaj s tvojimi prašički?

IZIDOR: Šest jih je in dobro se rede.

ŠKOF (se zadere): Čemu naj bi se slabo redili, ko jim vendar coprnica daje oblodve?! Morda je sedala na enega, morda na vseh šestero! Diable!

IZIDOR (zajeclja): Če Agato obsodite, jih družina ne bo hotela jesti. Pobjem jih ter zagrebem v gozdu, kjer jih izkopljejo lisice, katerih je veliko v visoških gozdovih. Če je ne obsodite, jih bom pač zaklal.

ŠKOF (*se hudobno zasmije*): Tako je prav! Pameten gospodar si, Izidor Schwarzkobler!

IZIDOR: Izidor Khallan, vaša milost!

ŠKOF: Torej, Izidor Khallan! Prazen lonec je prazen, naj se že imenuje Schwarzkobler ali Khallan. (*Sede in bobna po mizi. Pavza. Potem mirno*): Sonce sije in dosti lepega vremena imamo.

IZIDOR (*pogumno*): Vreme je dobro in letina ne bo slaba.

ŠKOF (*ostro*): Letina — ta je zate prva! (*Brenklja po mizi. Molči. Potem se hitro obrne k Izidorju z lahkim nasmeškom.*) Izidor Khallan, misli si, da sem jaz tvoj dušni pastir! Odgovori mi: ali veruješ, da so coprnice ali čarodajnice ali čarovnice na svetu? Odgovori mi prav tako, kakor bi odgovarjal svojemu Bogu, če bi te poklical predse! (*Ga napeto gleda.*)

IZIDOR: Kristus mi je priča, da verujem!

ŠKOF: Da so čarovnice, da so coprnice? — Da bi mi dal Bog dosti takih podložnikov! (*Zamolklo*): *Kako podpiraš to svojo vero? (Poseže po smokvah.)*

IZIDOR: Kar pomnim, jih je svet preganjal, vselej jih je obsodila gosposka in na grmado jih je vodila. Sežgan pa ni nihče, če ni poprej sam in odkritosrečno priznal svojega peklenskega hudodelstva.

ŠKOF (*pije in gleda Izidorja bodeče in grenko*): Dobro si podkovan! Morda si bil že v mojem loškem stolpu, tam imam še danes lepé zaloge priznanja, na katerega se sklicuješ!

IZIDOR: Gosposka se tu in tam zmoti, da bi se pa zmotila v vsakem primeru — greh bi bilo, kaj takega trditi.

ŠKOF (*se krčevito smeje, kakor da bi se davil*): Prav imaš, moj sin, gosposka se malokdaj zmoti! Le čudno, da ste se vi z Albrehtom Sigismundom spet in spet pravdali zaradi tlake, ko vam je že bila izrečena pravica v pravadah z Vidom Adamom?! — Ali ni čudno, dragi mladenič, če je Agata tako mogočna, če se pajdaši s hudičem, ki je, kar mi lahko verjameš, velik gospod, da si sama ne pomaga in da ne odfrči pri oknu in se tako otrese težke loške pravice? — Kaj torej? Ali še vedno veruješ, da so čarovnice na svetu?

IZIDOR (*zastoka ves negotov*): Ne vem.

ŠKOF: Ti si gotovo v sorodstvu s sv. Tomažem. — Poslušaj sedaj svojega škofa, poslušaj svojega vladarja! Ta ti odgovarja: Jaz ne verujem! (*Vstane in teka po sobi. Izidor obupano strmi v križ na steni.*) Če ti je mogoče, odpri ušesa in poslušaj! Poskusiti hočemo z vodo. Če pride Agata na kateri koli način, na kateri koli način živa iz vode, je njena nedolžnost dokazana. (*Obstane pred Izidorjem in ga dolgo gleda, potem zaničljivo.*) Ti hočeš grešnico rešiti? Ti hočeš grešnico rešiti pred grmado? Ti je rešil ne boš! Ti si — ti si tepec!

IZIDOR (*se sključi na stolu in pot ga obliva*): Dragi moj Odrešenik, pomagaj mi! Moja duša je kakor odlomljena veja ob povodnji. Božja jeza jo drvi s seboj.

ŠKOF (*zakliče*): Pièrre, valet de chambre! Odpelji tega človeka! (*Pièrre vstopi in odvede Izidorja.*) Mon Dieu! Ne. Dokler bom imel jaz gospostvo nad krvavo pravico v loškem kastelu, ne bom pustil nikogar več preganjati zavoljo čarodejstva. Ta deklina je nedolžna. (*Piše pismo, nato pokliče.*) Pièrre, valet de chambre! Onesi to pismo gospodu proštu!

ENA JSTA SLIKA

Poševna trikotna ravnica med Selščico in Poljanščico. Ograjen prostor za sodišče, v njem miza za sodnika, klop za priče, vzvišen prostor za klopco za obtoženca in miza za rablja iz Ljubljane. Čuje se množica ljudstva onstran brega Poljanščice, pred ograjo pa se je zbralo loško meščanstvo, med njimi Ana Renata, pekovka Urša Prekova, mesarica Maruša Štinglova, Neža Bergantovka, Jernač Šifrer in drugi. Ločani se razburjeno pogovarjajo, posebno ženskam se smili Agata in glasno zabaobljajo na sodnike in Marksa Wulffinga.

URŠA (*opije*): Ali ste že slišale kdaj, da je golobica kanjo raztrgala? (*Ženske se smejejo.*)

MARUŠA (*kriči*): Taka žival — pa coprnica! Hudič naj vzame te moške, ki bodo sodili o nji! Čemu ne kličejo nas v take sodbe? Kaj? In še enkrat kaj!

JERNAČ (*zategnjeno*): Tako govorite, ker se menda bojite, da bi prišle na njeno mesto! (*Med ženskami nastane šum, zbijejo mu klobuk z glave, obkladajo ga s psovkami.*)

ANA RENATA (*ponuja svoj bič Urši*): Vsekaj ga po tumpasti glavi, da bo pomnil!

JURIJ (*se prerine do Izidorja*): Kako je? Si bil pri nji?

IZIDOR: Pri škofu sem bil, ali nisem se ga upal prositi, da bi me pustil k nji. Bil je tak kakor brinjev grm, v katerega ne vtikamo rok.

JURIJ (*zaskrbljeno*): Ali je kaj govoril o nji?

IZIDOR: Nekaj je pravil, da hoče poskusiti z vodo. In če pride živa iz vode, in sicer na kateri koli način, potem je dokazana njena nedolžnost.

JURIJ: Kako je dejal?

IZIDOR: Če pride na katerikoli način živa iz vode, potem je dokazana njena nedolžnost. Ali človek naj se spozna pri govorici visokih gospodov, ki tako radi šale brijejo iz nas ubogih kmetov!

GLAS IZ MNOŽICE: Jo že peljejo! (*Čuje se ropotanje vozička in klic Mihola, ki ustavlja konjička. Prikazeta se dva grajska hlapca z dolgima sulicama, sliši se rožljanje verige.*)

JURIJ (*plane in teče k vozičku*): Agata! Nič se ne boj! (*Z eno roko vzame Agato v naročje, z drugo nese težko verigo, v katero so vklenjene noge. Nese Agato na oder in jo postavi na klopco. Vzame njene roke in jih pritiska k svojemu licu. Ona ga nekajkrat poboža po glavi.*) Bodi pogumna, Agata! (*Meščanstvo je vidno ganjeno, ženske zajočejo. Agata sedi s povešeno glavo, kakor da ni žiljenja v njej. Potem doigne obraz in pogleda na planine. Začuje se šum, ljudje se ozirajo.*)

GLASOVI IZ MNOŽICE (*trepetaje, šepetaje*): Rabelj, frajman iz Ljubljane.

RABELJ (*pripelje lesen samotežnik, naložen z mučilnim orodjem in pokrit z rdečo rjuho. Vse se mu umika, nihče ga ne pogleda. On pa se smeje in si briše pot z obraza. Odleče svoj tovor v kot za ograjo, pregrne mizo, pribije s kladivom žeblje, vzame iz vozička velik meč, ga drži v naročju kakor mati dojenčka in premeri vse navzoče*): Ta je že večkrat imel svojo južino in vselej je še ostala prazna skleda za njim! Ta moj otroče sne vse, kar se mu da! (*Se hripavo zasmee in položi meč na mizo. Med množico se sliši šum, ljudje hočejo lučati kamenje.*)

MIHOL: Kamenje pa ne, fantiči! Kogar staknem, bo legel v klado, da se mu napravijo žulji odzadaj in mreže v želodcu. (*Pogleda proti rablju.*) Je res svinja, ali vendar ima svoje pravice. (*Rabelj ravnodušno sklada orodje za orodjem na mizo. Gledalci koprne, ženske se tresejo od groze. Ura bije deset. Pridejo sodniki, grajski glavar baron Mändl, sodnik iz Ljubljane, mestni sodnik, zlatar Frueberger, sodni pisar in prošt Urh. Pristopijo k mizi.*)

MÄNDL: Po milosti poglavarja vseh sodnijskih pravic, to je po milosti prevzvišenega gospoda kneza in škofa Janeza Frančiška, se bo danes vodila javna razprava, tako da bo vsak deležen sodbe in da presodi, ali se je vse izvršilo po pravici in kakor je prav. Zbrano množico se opominja, da bodi vredna te velike dobrote in da naj ne moti z nemirom ali še celo z razsajanjem te očitne sodne razprave, ki je na tem mestu prva, odkar je bilo sezidano. (*Sodniki sedejo. Mändl se kislo drži in glasno godrnja proti svojemu sosedu sodniku iz Ljubljane:*) Ni modro, klicati kmečko in nevedno ljudstvo, da bodi navzoče, ko sodijo izučeni in poklicni sodniki. Ali vdati sem se moral, ker proti škofu in vladarju ni pomoči. (*Ostro premetuje spise.*) Pričenja se razprava proti Agati Schwarzkobler, rojeni v Eyrishounu in krščeni na ime svetnic Agate in Eme.

SODNIK IZ LJUBLJANE (*nerga*): Ema, Ema, to ni brez pomena! Obrnimo prvi dve črki, pa imamo »mea«, to se pravi, že pri rojstvu je hudič nanjo mislil in že takrat je bila njegova. Zakon s hudičem je bil torej že takrat sklenjen, ko je Agata Schwarzkoblerica prišla na svet!

FRUEBERGER: Gotovo, to je silno pomenljivo! Ta »mea« že skoraj vse dokaže.

MARUŠA (*Urši*): Kaj se ta črna dlaka ljubljanska vmes tlači?! In pa šele naš Frueberger! Ali si že videla dva tako zabita človeka? Mej je dosti na svetu, toda ničesar ne dokazujejo!

MÄNDL (*razkačen*): Gvardija, kje je gvardija? Peljite jo v zapor! V zapor jo peljite!

PROŠT: Oprostite, gospod glavar! Gospodu škofu bi ne bilo všeč, če bi se danes v njegovem imenu zapiralo žene loških meščanov.

MÄNDL (*nekaj zagodrnja in namigne sodnikom*): Pričnite z izpraševanjem!

SODNIK IZ LJUBLJANE: Agata Schwarzkobler, povej nam, kje si prvič videla hudiča?

AGATA: Saj ni res!

SODNIK IZ LJUBLJANE: In kje si naredila prvo točo?

AGATA: Saj ni res!

SODNIK IZ LJUBLJANE: Povej, ali si prašička, katerega si jahala, vzela gospodarju ali ga ti je pripeljal satan od kod drugod?

AGATA (*slabotno*): Saj ni res, ni res! (*Strazar jo pahne.*)

MESTNI SODNIK: Povej nam, ali imaš morda kake tovarišice, ki so s teboj vred častile hudiča?

AGATA: Saj ni res, ni res!

SODNIK IZ LJUBLJANE: Obtožena si, da si s hudičevo pomočjo potisnila Marksu Wulfingu v meso iglo, kremen in žebelj, da mu je začela noga otekati in da je po krivici trpel velike bolečine.

AGATA: Ni res!

FRUEBERGER (*jezno*): To je trdovratna grešnica! Je pač z Visokega, tam imajo trdovratne buče.

SODNIK IZ LJUBLJANE (*pogleda v kot, kjer sedi rabelj*): Imamo že pripomočke, boste že videli, gospod pl. Frueberger, kako ji bo tekel jeziček in da nam bo še več povedala, kakor bomo zahtevali! (*Se škodoželjno smeje.*)

FRUEBERGER: Ali je bilo kaj nasledkov, ko sta se ljubila s peklenskim bratcem? (*Se zasmee.*)

AGATA: Saj ni res! Saj ni res!

BERGANTOVKA (*zarohni*): Ti svinjski prašič ti! (*Ljudstvo ji pritrjuje in se škodoželjno smeje. Smejejo se tudi Mändl in ostali.*)

MÄNDL (*ostro*): Priče naj se zaslišijo!

MESTNI SODNIK: Priča Izidor Khallan z Visokega!

IZIDOR (*se tako zmeden in razburjen približa, da ga Mändl takoj s kretnjo roke pošlje nazaj*).

MESTNI SODNIK: Priča Jurij Khallan z Visokega! (*Jurij pristopi pogumno in predrzno.*)

SODNIK IZ LJUBLJANE: Jurij Khallan, ali veruješ, da so čarovnice na svetu?

JURIJ (*pogumno*): Ne verujem!

SODNIK IZ LJUBLJANE: Kako, da ne veruješ?

JURIJ: Ker še nikdar nobene videl nisem!

SODNIK IZ LJUBLJANE: Ali si kdaj videl Agato Schwarzkobler, kako je na prašičku jahala na visoško streho?

JURIJ: Prav nikdar ne! Sicer pa lahko poskusimo. Pridite na Visoko, prespoštovani gospod, pa vam pripravim našega najboljšega praseta in nanj sedete in v zraku boste jezdarili, kakor jezdarijo gospodje v ljubljanski jahalnici pred vicedomskimi vrati! Potem vam bom pa zanesljivo povedal, ali sem kaj opazil v zraku nad hišo ali ne! (*Občinstvo v smeh, odobravanje.*)

SODNIK IZ LJUBLJANE (*jezno*): Si kaj v šolo hodil?

JURIJ: Pri očetih jezuitih v Ljubljani. In že takrat so nam pripovedovali, da je učen jezuit spisal debelo knjigo, s katero je dokazal, da čarovnic sploh ni.

FRUEBERGER (*kriči*): Kaj — jezuit? Kdo je ta pater? Njegovo ime naj se zapiše, da ne odide zasluženi kazni!

PROŠT: Presvetli škof Joannes Franciscus ve o tem jezuitu. To je nemški grof...

FRUEBERGER (*ponižno*): Grof? Nemški grof, pravite, gospod prošt? No, potem je pa vse v redu, ničesar ne bomo zapisali! (*Med občinstvom pritajen smeh.*)

MÄNDL: Priča Marks Wulfing! (*Popolna tišina.*)

MARKS (*prikrepsa ob palici, kakor da ga še vedno noga boli. Pred sodniki poklekne in se trka po prsih. Mändl ga gleda z velikim dopadenjem.*)

MÄNDL (*zelo prijazno*): Marks Wulfing, opominjamo te, da poveš brez strahu vse, kar veš, ker sodišče ima dovolj moči, da vzame v varstvo vsako pričo, če je izpovedala resnico in pravico.

MARKS: Letos spomladi, tisto noč po plesu v Sestranski vasi, sem prenočeval na Visokem in nisem mogel zaspati. Ležal sem v hlevu in luna je sijala pa ves čas se mi je dozdevalo, da v zraku nekaj brenči in kruli. Vstal sem in pri lini na svislih pogledal proti jasnemu nebu. Kmalu sem opazil tam gori štiri pike in da so te pike krulile. Potem so se spustile na visoško streho in videl sem, da so štiri čarovnice, ki jezdijo na prašičkih. Na strehi so se zbrale kakor lastovke. Čez nekaj časa so tri spet odjezdile, ena pa se

je spustila na dvorišče. Tam je skočila s praseta in prase je kar samo drlo v svinjak. Njo sem natančno spoznal. Bila je prav gotovo Agata Schwarzkoblerica. Če bi je ne bil spoznal po drugem, sem jo zanesljivo spoznal po rumenih laseh. Ko me je tisto popoldne pri plesu v Sestranski vasi udarila Agata z roko, sem pri tem udarcu kar čutil, kako se mi je ogenj zanetil v levi nogi, in sicer v meči. Od tistikrat mi je tičala v tej nogi živa žerjavica in pretrpel sem muke, kakor bi mi kdo preobračal razbeljeno železo okrog piščali. Peklo in žgalo me je, otekla pa mi noga ni, kar se mi je prav čudno zdelo, kajti nemogoče je, da bi meso ne otekalo, če se pase bolečina v njem. Takrat sem bil že zopet doma v Davčah, a o vsem tem nisem pravil nikomur, ker bi mi nihče ne mogel verjeti, da me kaj boli, ker se ni nič poznalo. Neko nedeljo ponoči pa so bile bolečine pregrozovite. Vstal sem in z ostrim nožem zarezal v meso. Iz zareze pa so se zvalili robat kremen, dve igli in dva bodeča žeblja, kar sem itak že vse gospodom predložil. Kri ni posebno tekla, kar se mi je zopet zdelo malo čudno.

SODNIK IZ LJUBLJANE (*vzame majhno vrečico in jemlje iz nje košček za koščkom*): Tu je kremen, tu sta igli, tu sta žeblja. Vse je prepojeno s človeško krvjo, kar je gotovo dokaz, da je Marks Wulffing govoril resnico.

URŠA (*Bergantovki*): Neža, ali si že videla človeka, ki bi tako lagal, kot je lagal ta Jeremijev plašur?

BERGANTOVKA: Nikjer nikoli!

MARKS (*odveže nogavico in pokaže na meči brazgotino*): Tu je bila rana. (*Na sodnike to zelo vpliva.*)

MÄNDL: Agata Schwarzkobler, kaj imaš pripomniti k izpovedi priče Marksa Wulffinga?

AGATA: Ni res, ni res!

SODNIK IZ LJUBLJANE (*jezno*): Ko bo že na grmadi sedela, pa bo še govorila, da ni res!

MÄNDL: Tako, s pričami smo pri kraju! Hitreje je šlo, nego sem mislil. Kaj pa sedaj?

FRUEBERGER (*nerga*): Da pride sedaj izpraševanje s trpinčenjem, je čisto gotovo, ker se drugače o poštenu sodbi govoriti ne bi moglo! Če se malo podvizamo in če naš pomočnik tu za nami (*se obrne proti rablju*) svoje delo opravi, kakor se spodobi, še danes lahko vse končamo v božjem imenu.

SODNIK IZ LJUBLJANE (*v skrbeh*): Malo slabotna se mi vidi. Mučnega izpraševanja ne bo mogla prenašati. Pritrjujem pa, da brez takega izpraševanja sodbe ni. Morda bi le kazalo, da prenesemo vse na jutri, da se grešnica čez noč nekoliko okrepča.

FRUEBERGER (*nezadovoljno*): Kaj, da bi izgubili celo današnje popoldne? Čemu smo asesorji? Če že danes nočemo malo zakuriti pred obtoženko, da se ji razgrejejo udje, imamo vendar druge pripomočke, katere bomo morali uporabiti. Slučaj je res težak — kakor vselej, če tiči hudič vmes. Naj se v božjem imenu preloži mučno izpraševanje na jutri, ali danes popoldne ne smemo ostati brez dela, ker smo vendar vestni sodniki! Če bi šlo po mojem, bi napravili kako preizkušnjo, recimo s šivanko. (*Meketa hripavo*): Po mojem prepričanju ne pojde brez igle. Nadelprob... Nadelprob!

ROZALA (*vpraša Mihola, ki stoji blizu ograje*): Kaj je to — Nadelprop?

MIHOL (*važno*): Stvar je ta, da jo slečejo, da ji vzamejo vso obleko — e, kaj bi ti prikrival — da jo slečejo do golega. Ker ima vsak človek zna-

menja na svojem telesu, ji bodo zabadali v ta znamenja iglo, da vidijo, ali je kaj krvi v nji ali ne. (*Zenstvo se spogleda in otrpne.*)

ROZALA (*si pokrije lice z rokami in zaihti*): Tako me je sram, da bi jo slekli in preiskali po vsem nagem telesu! (*Silno zaječi, nastane hrup.*)

MÄNDL (*ostro*): Jaz sem mnenja, da preizkušnja z iglo ne spada na javen prostor in tudi ne gre, da bi otroke in mlajše ljudi puščali k takemu.

FRUEBERGER: Pojdimo na grad! Tam bomo že dobili primeren prostor.

PROŠT (*hitro vstane in položi na mizo veliko zapečateno pismo*): Od presvetlega in visokega gospoda škofa. (*Sodniki hipoma vstanejo, snamejo klobuke in jih položijo predse.*)

MÄNDL (*odpečati pismo, ga prečita in pove*): Presvetli in premilostni škof Joannes Franciscus zapoveduje dati v vednost in znanje, da je v pravdi Agate Eme Schwarzkobler pregledal vse, kar se je zapisalo in zaslišalo ter je prepričan, da se bo dobil dokaz, ki bo dognal resnico proti vsakemu dvomu. Presvetli in prevzvišeni gospod škof zapoveduje in naznani vsakemu, ki hoče poslušati, da naj se nad obtoženko poskusi z vodo, in sicer tako, da bodi očiščena, če pride na kateri koli način živa iz vode. Čas za to sodbo je določen za jutri ob 11. uri. — Današnja razprava je končana. (*Mihol pristopi in da znamenje Agati.*)

JURIJ (*istočasno priskoči, vzame Agato, ki mu nezavestna omahne v naročje, jo odnese, sede z njo na voz in zakliče*): Poženi, Mihol! (*Ženske zahtijo in vderejo za helebardisti. Možje hvalijo Jurija. Sodniki se odpravljajo.*)

Sprememba prizorišča. Na odru nastane tema. Takoj se zasliši trikratno mrtovaško zvonjenje velikega zvona. Ko se oder razsvetli, je scena ista, le mize za kronika in odra za obtoženko ni več. Sodniki sede pri mizi. Čuje se bližajoči se glas cerkvenih klopotcev. Pridejo v sprevodu menih s klopotci, Agata in prošt Urh, biriči in množica meščanov. Ko cerkvena ura bije enajst, klopotci utihnejo. Popolna tišina. Prošt da znamenje Agati in odstopi. Agata se ozre za proštom, pogleda potem po vodi, po dolini in po planinah in stopi navzdol. Nekaj časa traja tišina, potem se začuje množica onstran brega. Zenstvo je nemirno.

JURIJ: Agata, bodi pogumna!

ŽENSKE: Sv. Trojica, ti ji pomagaj! (*Spet tišina, naenkrat vpitje.*)

URŠA: Obrni se, revše, saj si že v vodi! Obrni se, pa prideš živa na suho! Saj vendar nisi gluha, obrni se!

VSI: Obrni se! (*V hipu vse otrpne, ženske se drenjajo.*)

JERNAČ: V curek je zašla!

ŠIFRERICA: Spodnaša jo! (*Vse plane pokoncu in zavrišči.*)

MIHOL: Mir, ljudje, mir!

JURIJ (*skoči isti hip v vodo. Ženske zaprešče, nato tišina. Kmalu prinese Jurij Agato in jo postavi na suho*): In sedaj, Agata, prosim te, bodi pogumna, stopaj, da prideš živa iz vode! (*Ženske se strnejo okrog Agate in jo zakrijejo.*)

BERGANTOVKA (*proti sodnikom s pestjo*): Ne boste je gledali več, vi stari grešniki! In ti, plesnivi Frueberger, če že češ s šivanko šivati človeka telesa, krpaj svoje! Ti ničvrednež! (*Zabuči smeh. Vsi se veselo oddahnejo. Ženske odpeljejo Agato in Jurija s seboj.*)

MIHOL (*pristopi k sodnikom*): Prišla je neka ženska, ki zahteva z vso silo, da jo sodniki zaslišijo.

MÄNDL: Dovolj je prič in čez mero.

MIHOL: Togoti se in joka in se ne da odpraviti.

PROŠT (*ki se je medtem pogovarjal s sodniki*): Naj se zasliši! (*Mihol da znamenje in Margereta Wulffingova pride utrujena in upehana.*)

MARGERETA (*hitro*): Šele včeraj smo slišali, da hočete v Loki sežgati Izidorjevo nevesto in da je naš Marks pričal proti nji. — Celo noč sem hodila in celo pot sem premolila. — Le tega ne! Človek ni žival in ne kurite pod njim! Le tega ne!

PROŠT: Ne hiti tako, deklica! Povej nam, kdo si in od kod prihajaš!

MARGARETA (*zmedeno*): Govorila bi rada s tistimi, ki sede v sodbi in hočejo življenje vzeti Izidorjevi nevesti.

PROŠT (*ostro*): Kdo si in kaj hočeš?

MIHOL: Poglej no, pomisli no, saj govoriš z našim previsokim gospodom proštom! (*Proštu*): Marksa Wulffinga sestra je, vaša milost.

PROŠT (*ukaže*): Govori!

MARGARETA: Letos okoli vnebohoda je bilo, ko sem staknila brata Marksa v Davčah v čumnati pod streho. Bil je sam in mislil je, da nikdo ne vidi. Jaz pa sem gledala pri malem oknu s podstrešja. Opazila sem, kako je z ostrim nožem globoko vrezal v mečo na svoji nogi, da je priteklo veliko krvi. V to kri je namočil ostro robat kremen, dva žeblja in nekaj igel. Rano je zavezal in nato kruljavo hodil nekaj tednov okrog voglov. Povedal pa ni nikomur, kaj mu je.

MÄNDL (*ji pokaže predmete iz mošnjička*): Ali poznaš morda vse to?

MARGERETA: Da, da! To je vse tisto, kar je namočil v svoji krvi.

PROŠT: Vse skupaj naj se zapiše! (*Ljudstvo je napeto poslušalo, zdaj se čujejo razburjeni glasovi.*)

GLASOVI: Marks Wulffing ni govoril resnice! Ta plašur je legal! (*Krik narašča, psovke so vedno hujše in glasnejše.*) Kje je, da mu posvetimo!

BERGANTOVKA: Glejte ga, glejte ga! Brez palice se drenja! (*Množica dere za Marksom. Medtem škof vstane in odide. Odhajajo tudi sodniki. Nekaj ljudi ostane. Vse utihne.*)

FRUEBERGERICA (*za Fruebergerjem, ki odhaja*): No, se ti ni posrečilo, da bi pasel svoje stare oči na ubogem dekletu?

FRUEBERGER (*plaho*): Kaj pa je? Kaj pa je...

FRUEBERGERICA: Ti bom dala, kaj je? Ti plesnivost ti, stara! Z eno nogo že v grobu, pa nama gre delati tako sramoto. Fej! Sram te bodi! (*Odideta. Izidor ostane v ozadju prizorišča.*)

JURIJ (*privede Agato iz neke mestne hiše*): Takoj pokličem Izidorja, Agata!

AGATA (*jokaje*): Ne, ne! Ko bi se ravnalo po Izidorjevem, bi bila morala na grmado! Tudi on je verjel! (*Joka. Tedaj priteče Tevže. Agata ga objame:*) Tevže! (*Proseče Juriju:*) Domov, domov domov! (*Jurij skoči po konja, posadi nanj Agato in sede poleg nje. Tevže odpelje jezdeca.*)

IZIDOR (*ki ostane sam na prizorišču*): Moja ošabnost je strta. Agata je nedolžna, obsojen pa sem jaz. Pokoro bom delal ne samo za svojega očeta, temveč tudi zase. Zaigral sem dekliča, ki mi je bil namenjen. (*Medtem se v ozadju pokaže Margareta, ki opazuje Izidorja in se mu plaho približa. Izidor jo pogleda in se zdrzne.*) Margareta, ti?!

MARGARETA (*oprašujoče*): Kako si mogel tako pozabiti name?

IZIDOR (*trdo*): Margareta, človek ni gospodar svoje usode. Če splezaš na vrh drevesa, si visoko pod nebom. Če se zlomi veja pod tabo, padeš na zemljo in si polomljen morda do smrti.

MARGARETA: Ne bodi hud, Izidor, nisem te mogla pozabiti.

IZIDOR: Vidiš, Margareta, pod mano se je zlomila veja. Nisem več gospodar svojega življenja. — Na vojsko grem, Margareta. Grunt, ki me je zapeljal, naj imata Agata in Jurij. Jaz grem v svet. Pokoril se bom zase in za očeta. (*Se poslovil, Margareta zre za njim.*)

MARGARETA (*trmasto*): Čakala te bom!

EPILOG

... To je bilo v letu 1695. Takoj po poroki Agate in Jurija sem odšel na vojsko in sem se vrnil šele na spomlad v Gospodovem letu 1707.

Pripisano:

Jaz, Georgius Postumus, sin očeta Izidorja, rojen po njegovi smrti, ki mi živi še vedno čez vse ljubljena mati, Margareta Wulffingova, sedaj sedemnajst let star in v šoli pri očetih jezuitih ljubljanskih, potrjujem in pričam, da je naš oče Izidor vse po resnici napisal in sklenil svoje dneve 20. decembra leta 1710.

Tukaj se konča prva Visoška kronika.

Opomba: Ponatis in uprizoritev dovoljena samo s posebnim pristankom avtorja dramatizacije.